

Heiligendevotie in het bisdom Gent

Johan Decavele

Heiligendevotie in het bisdom Gent

Johan Decavele

Gent, 2009

Woord vooraf

Met deze publicatie draagt het Oost-Vlaamse provinciebestuur zijn steentje bij tot de viering op de 450 jarig bestaan van het bisdom Gent. Eerder dan te focussen op de geschiedkundige achtergrond van die viering, brengt dit boek het verhaal van hoe de gewone man en vrouw aankeken/aankijken tegen de katholieke vroomheid: de “*histoire religieuse*” dus, eerder dan de “*histoire d’église*”.

Reeds eerder nam het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen het initiatief om dat aspect van onze cultuurgeschiedenis onder de aandacht te brengen. In 2005 liep, in samenwerking met lokale actoren uit Nevele, het project “Doorleefd mysterie”. In die tentoonstelling en bijbehorend boek kwamen de thema’s “sacramenten” en “volksdevotie” aan bod aan de hand van kunstschaten uit de zes parochiekerken van Groot-Nevele, aangevuld met stukken uit privé-bezit.

Ook nu staat het erfgoed centraal: middeleeuwse cultusplaatsen voor populaire heiligen, fraaie Mariakapellen en pittoreske bidplaatsen als uiting van het 19de-eeuwse katholiek réveil en zelfs moderne kapellen passeren de revue. Maar ook de zwarte bladzijden komen aan bod: de godsdiensttroebelen, de Franse Revolutie tot de teruglopende kerkgang van vandaag...

Een groot deel van dit boek is gewijd aan kapellen en kapelletjes in Oost-Vlaanderen. Zij speelden een prominente rol in het leven van onze voorouders en ook vandaag zijn het nog gegeerde pleisterplaatsen zowel voor gelovigen als voor niet-gelovigen.

“Heiligendevotie in het bisdom Gent”, laat u opnieuw kennismaken met de fascinerende wereld van volksgeloof in Oost-Vlaanderen: over Maria-beelden die op mysterieuze wijze werden gevonden, over het offeren aan heiligenbeelden en het verdienen van aflaten, over ongeneeslijke ziekten en het drinken van gewijd bronwater, over bedevaarten en kapellen. Al die aspecten hebben het leven van vele generaties beïnvloed en spreken tot op vandaag nog tot de verbeelding. Zij lieten ook kostbaar erfgoed na, zowel architecturaal, cultuurhistorisch als spiritueel.

Met deze publicatie, van de hand van de gerenommeerde historicus dr. Johan Decavele, zorgt het Oost-Vlaamse provinciebestuur ervoor dat dit erfgoed niet uit het collectieve geheugen verdwijnt....

Jozef Dauwe
Gedeputeerde voor cultuur

Inleiding

In de Vlaamse samenleving is de devotie tot de heiligen niet meer wat ze tot pakweg één generatie geleden nog was. Wie in Zuid- en Oost-Europa of in Latijns-Amerika rondreist, merkt dan weer dat de traditie daar – met ofwel vrome ingetogenheid of met veel luidruchtige bombarie, vaak de beelden aanrakend en kussend – onverminderd levendig blijft. Maar ook zij die voor zichzelf de heiligencultus achter zich gelaten hebben, worden er willens nillens nog dagelijks mee geconfronteerd. Wie meer dan twintig jaar oud is heeft gegarandeerd een of meerdere voornamen van heiligen, vroeger eng met de lokale patroonheilige verbonden. Hoeveel Lievens zou men in Gent en wijde omgeving niet tellen, en ze zijn doorgaans niet de eersten de besten. Een Gennaro (Januarius) komt gegarandeerd uit Napels. En zeldzaam zijn ze die hun vertrouwde scheurkalender 'De Druivelaar' zouden willen missen, waarin de heiligen van de dag een betrouwbare gids zijn doorheen het jaar. Het weerbericht 's avonds op de zender France 2 wordt bij de efemeriden voor 's anderendaags steevast afgesloten met wensen voor wie zijn naamdag viert. Overigens zijn – met nochtans alle wetenschappelijke middelen waarmee men thans het weer kan voorspellen – de weerheiligen uit de volkswerkunde niet weg te slaan. De IJsheiligen (11 tot 15 mei) worden door al wie met tuin of veldgewassen bezig is goed in het oog gehouden. Verder komen populaire namen van veel nuttige gewassen en sierplanten uit het heiligenareaal: sint-teunisbloem, sint-jansbloem, christoffelkruid, lievevrouwebedstro, passiebloem. Speculaas wordt gebakken in de vorm van een heilige met een mijter, doorgaans Sinterklaas. Hoe vaak ook moet je als reisbestemming op je GPS de letters Sint, Saint, Sankt, San, Sao, Santo invoeren. Niet enkel in de Oude, ook in de Nieuwe Wereld wemelt het van heilige plaatsnamen: Sint-Helena, Sint-Maarten, San Salvador, San Domingo, Sao Paulo, San Francisco, Santa Cruz, Natal, Trinidad, Concepción in Chili, Nuestra Señora de la Asunción in Paraguay, Bahia de Todos os Santos in Brazilië, les Îles de la Madeleine en the Gulf of Saint Lawrence in Canada... Buiten de wintermaanden verdringen echte of vermeende pelgrims zich op alle wegen die naar Sint-Jacob in Santiago de Compostela leiden. Heiligen zijn zelfs hoofdrolspelers in cultfilms, waarvan Sebastiane (1976) van Derek Jaman ongetwijfeld de meest controversiële is.

Emile Claus,
"De processie is
daar", ca. 1886.
Privécollectie.

Heiligen: ze zijn vandaag nog alomtegenwoordig!
Het is tevens opmerkelijk dat, ondanks de ontkerstening, de heiligen thans in de literatuur op een nooit eerder gekende belangstelling kunnen rekenen. Alleen al in het Nederlandse taalgebied is – naast het lezenswaardige boekje van Robert Ruys, *Tot heil van mens en dier. Populaire heiligen in het bisdom Gent* (Gent, Heemkundekringen Oost-Vlaanderen, 1989) – het aantal publicaties legio.¹ Nuttig daarin is ook de toelichting bij de heiligen-namen. Zo weten de Bavegemnaren eindelijk wie hun patroonheilige Sint-Onkomena, de Merendreenaren wie Sint-Radegundis is. Veel wegkapelletjes mogen er thans soms wat desolaat bijstaan, ze blijven aandacht krijgen van de Gentse vzw Kapel en Beeld, terwijl veel gemeentebesturen begonnen zijn met de inventarisatie van de kapelletjes op hun grondgebied. Hierna komt een aantal grotere kapellen in het bisdom Gent aan bod, doorgaans goed onderhouden en vaak nog populair als bedevaartsoord bij de lokale bevolking of graag bezocht door wandeltoeristen.

Kortom, heiligen behoren misschien niet langer onbetwist tot het collectief volksgeheugen, maar wel tot ons materieel en geestelijk cultuurpatrimonium. Ze mogen dan al niet meer dagelijks aangeroepen worden, ze vormen een belangrijk en niet te negeren onderdeel van ons verleden, ons kunstherfgoed, onze geloofsgeschiedenis.

Afwijzing en vooroordelen

Het blijft een opmerkelijke vaststelling dat sommige godsdiensten een moeilijke verhouding hebben met beelden, zelfs extreem beeldvijandig zijn. Nog vers in het geheugen ligt de vernietiging van de tweeduizend jaar oude Boeddha-beelden bij Bamiyan in Afghanistan als onderdeel van het streven van de Taliban naar de ultieme moslimstaat. Bij de Joden vonden schilderkunst en beeldhouwkunst nooit een vruchtbare bodem. Maar vergeten we niet dat iconoclasmie ook in christelijke godsdiensten vaak is voorgekomen. In de 8ste eeuw was er in Byzantium de bekende strijd tegen de verering van iconen, maar door het Concilie van Nicea (787) werd de beeldenvernietiging veroordeeld. Bij ons was er de beruchte Beeldenstorm van 1566. De protestanten wezen (en wijzen) de beeldenverering af. In protestantse kerken zal men tegenwoordig wel eens afbeeldingen aantreffen, maar geen kruis met een Jezus eraan hangend en ook geen heiligen of Maria's. Sommige protestanten noemen dat nu een verarming en hunkeren naar de rijke godsdienst-symboliek², met name de matriarchale dimensie die de Mariaverering aan de katholieke samenleving heeft bezorgd.

Er bestaat in niet-katholieke middelen een aantal vooroordelen tegenover wat zij al eens oneerbiedig 'gekonfijte' relikwieën en heiligen noemen. Het moge duidelijk zijn dat de heiligendevotie geen cultus is, waarbij men sterfelijke mensen tot God maakt of zelfs aanbidt, noch een afgodendienst. Aanbedding behoort enkel aan God. Hij alleen is de Schepper, de bron van alle leven. Daarom kan slechts God aanbeden worden – en niet de heiligen, evenmin als Maria. De relikwieën van heiligen worden vereerd, niet aanbeden. De relikwieën zijn tastbare overblijfselen van heiligen, die door de Kerk als kostbaar worden beschouwd. Bovendien zijn de heiligen door God verlost zondaars, tot wie men zich in gebed kan wenden, zodat zij de gebedsintenties voor God neerleggen. Door hun bijzondere nabijheid tot God zijn zij ook de voorsprekers. De

heiligen zijn zodoende bemiddelaars tussen de gelovigen en God. En wat de beelden betreft: godsdienst wordt nu eenmaal gedragen door de typisch menselijke zin voor symbolen.³ Wie wil begrijpen wat godsdienst is, moet zich verdiepen in het wezen en de werking van het symbool. Beeldenverering is een symbolische praktijk.

Sint-Laurentius en Sint-Augustinus bij een biddende monnik. Glas in lood, ingewerkt in de infirmerie van de Bijlokeabdij, Gent, 1ste helft 16de eeuw. Foto: Copyright IRPA-KIK, Brussel.

De middeleeuwen

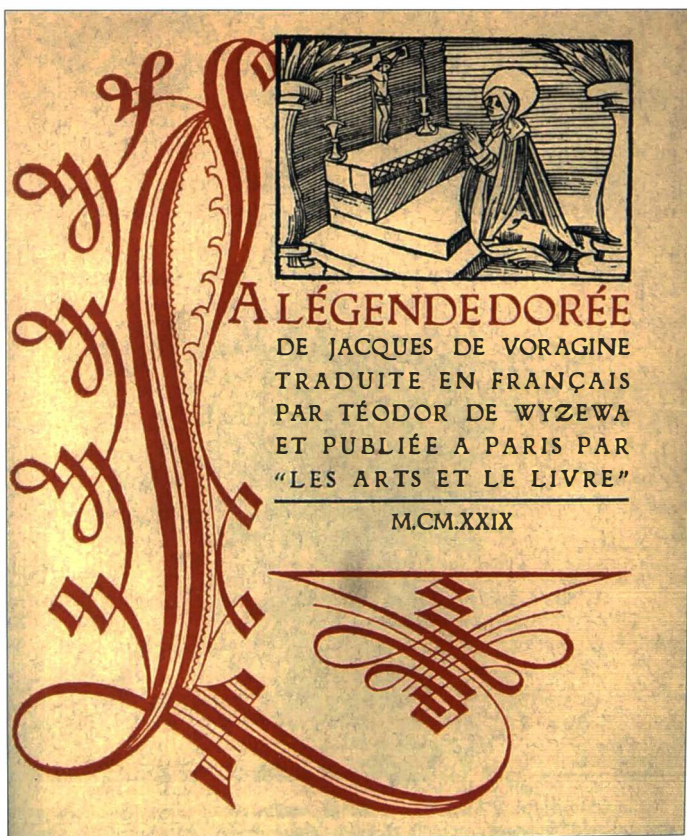
Heiligen maakten hier te lande sinds de middeleeuwen deel uit van het dagelijkse leven van zowat de totaliteit van de bevolking. Men riep een heilige – in de kunst vaak herkenbaar aan het instrument waarmee hij/zij gemarteld was of aan een kenmerkend element uit zijn of haar heiligenleven – te hulp bij ziekte of gevaar. Haast elke dag was de feestdag van een heilige, maar van streek tot streek en van bisdom tot bisdom varieerde de heiligenkalender en vereerde men bepaalde heiligen meer dan elders. Iedere stad kende zijn patroonheilige en bij het doopsel kreeg ieder mens de naam van een heilige. In de middeleeuwen gold: zonder relik geen heilige en men vereerde dus de relieken. Ze werden uitgesteld in al hun glorie, als de 'krachtcentrales' van het geloof. Er bestond een arsenaal van propagandamiddelen voor de heiligen en hun relieken. Het belangrijkste was de *vita*, het heiligenleven. Was de heilige een marteldood gestorven, dan spreekt men van een *passio*. De beide genres hebben weinig te maken met een biografie in de moderne betekenis van het woord, ze dienden als bewijs van iemands heilige en dus uitzonderlijke levenswandel. Diens bijzondere kenmerk was zijn kracht om, zoals Jezus Christus, mirakelen, vaak wonderbaarlijke genezingen of andere bovennatuurlijke handelingen te verrichten. Na zijn dood vormden zijn/haar stoffelijke resten het voorwerp van verering. Men meende immers dat de goddelijke kracht van de heilige niet met hem of haar gestorven was, maar ook daarna werkzaam bleef. Het graf van de heilige groeide dan ook vaak uit tot een bedevaartsoord, waar pelgrims kwamen bidden en allerlei gunsten vragen. Tot de 11de-12de eeuw werden de stoffelijke resten vaak opgegraven en in een kostbaar schrijn

De relikwie van Sint-Hermes in Ronse werd in een schrijn bewaard. Fragmenten vatte men in een zogenaamde 'sprekende' reliekhouder in de vorm van het lichaamsdeel van de heilige, dat erin bewaard werd. Om geen risico's te lopen met het kostbare schrijn, werd vaak enkel de reliekhouder rondgedragen of ter verering uitgesteld. Na een lange odyssee tijdens en na de godsdienststroebeelen van de 16de eeuw, kwamen de relikwieën van Sint-Hermes naar Ronse terug. Deze zilveren armrelikhouder uit 1645 werd in Doornik vervaardigd door Hermes (!) Volcaert. Foto: Ansfried De Vylder, foto-archief dienst Erfgoed.

geplaatst. Men spreekt dan van een 'verheffing' tot de eer der altaren. Men besteedde veel zorg aan het reliekschrijn en van tijd tot tijd werd er weer een nieuw, kostbaarder exemplaar besteld. Met het reliekschrijn werden niet zelden rondgangen in de wijde omgeving gemaakt, met de bedoeling fondsen te werven. Hoewel de feestdag tegelijk de sterfdag was van de heilige, sprak men toch van *nativitas*, omdat diens overlijden gezien werd als een nieuwe geboorte in het hiernamaals. Op die dag was er een plechtige jaarmis, waarin de pelgrims tijdens de preek in de volkstaal het wondere levensverhaal werd voorgehouden. Meestal ging er toen ook een processie uit. Dat die doorgaans samenviel met de (jaar)markt was best wel slim bekeken.⁴

Titelpagina van 'La Légende Dorée' van Jacques de Voragine uitgegeven in Parijs in 1939. Met dank aan Jan Van Damme, Antwerpen.

De soms huiveringwekkende of aandoenlijke, soms historische, soms geheel legendarische levensbeschrijvingen van veel van de vroege heiligen vindt men in de *Legenda Aurea* of de Gouden Legende. Het is een bundeling van eeuwenoude tradities van heiligenlevens, rond het jaar 1260 samengebracht door de Italiaanse dominicaan Jacobus de Voragine (1228-1298). Rijkelijk opgesmukt met wonderlijke fantasieën, werd het boek beroemd in de hele christenheid. Voor de kunstenaars volstond allicht de Latijnse versie, maar ten laatste in 1357 was er een vertaling in het Nederlands en toen die na 1500 in gedrukte vorm beschikbaar was, kon ook de gewone geleterde er naar believen in lezen. Veel christelijke kunstwerken zijn slechts te begrijpen met kennis van deze *Legenda Aurea*, reden waarom het verzamelwerk voor specialisten van de iconografie nog steeds onmisbaar is.

Tot de Renaissance veel meer de mens in zijn dagelijkse omgeving en de natuur centraal stelde, had de middeleeuwse kunst bijna in haar totaliteit God en zijn heiligen tot onderwerp. Zeker is dat al die beelden, schilderijen, relikwiekasten en kunstige voorwerpen enorm tot de verbeelding hebben gesproken van het kerkvolk. Ongetwijfeld hebben ze bijgedragen tot het aansporen van de gelovigen om zich door de bewoners van de hemel te laten inspireren en via gebed en verering troost en genezing bij hen te vinden. Is het gewaagd in deze context zelfs van enige erotiserende uitstraling te gewagen van sommige afbeeldingen? Alleszins in Italië schrokken omstreeks 1500 kunstenaars als Perugino, Botticelli en Bellini er niet voor terug Christus aan het kruis of de met pijlen doorzeefde Sint-Sebastiaan allesbehalve als lijdende mensen voor te stellen, wel veeleer als echte adonissen in schroefhouding, dit is met de romp lichtjes gedraaid ten opzichte van de heupen. In het beroemde schilderij *De Tenhemelopneming van Maria* van Titiaan (1516-1518) in de Basilica di Santa Maria Gloriosa dei Frari in Venetië wordt de bloedmooie madonna (zonder aureool!) gespannen gadeslagen door de apostelen. Serener, maar ongetwijfeld een van de allermooiste Mariavoorstellingen uit de Vlaamse schilderkunst, is *Maria, koningin van de hemel* op het Lam Godsretabel.

Teneinde de bijzondere verering van de heiligen lokaal beter te ondersteunen en een persoonlijk beleefde vroomheid bij de leden aan te wakkeren, werden in de steden en ook in veel dorpen broederschappen opgericht. Het hoogtepunt van hun activiteit lag op de feestdag, opgeluisterd – zoals reeds vermeld – met de jaarlijkse processie. Sinds de opmerkelijke

De Maagd met Kind uit de Vlaamse schilderkunst. Detail uit
het schilderij van Jan van Eyck, Sint-Baafskathedraal, Gent.
(www.lukasweb.be).

dissertatie van Paul Trio zijn de Gentse broederschappen goed bekend.⁵ Maar in bijvoorbeeld een kleine parochie als Machelen bestond er sinds 1423 een bloeiende Sint-Cornelius- en Ghislenusbroederschap, die gildebroeders telde in geheel Vlaanderen.⁶ Eén van de grootste broederschappen was die van Sint-Hermes te Ronse. Sinds de relieken van de heilige na de invallen van de Noormannen hier in 940 teruggebracht waren uit Keulen, werd de toevloed van bedevaarders zo groot dat het schrijn in 1089 ondergebracht werd in een enorme crypte, waarboven vijftig jaar later een kerk gebouwd werd. Samen met de Romaanse crypte onder de Sint-Baafskathedraal te Gent, in de 15de en het begin van de 16de eeuw

Sint-Bavo en Sint-Amelberga in de crypte van de Sint-Baafskathedraal, muurschildering 1480-1540. Foto: Lukas - Art in Flanders VZW (www.lukasweb.be).

verfraaid tot een 'Jeruzalem' met didactische muurschilderingen ter stichting van de pelgrims, behoort ze tot de grootste crypten in de Lage Landen.⁷

De oudste archivalische gegevens over bedevaartsoorden betreffen Onze-Lieve-Vrouw van Halle en Onze-Lieve-Vrouw van Aardenburg. Tot dezelfde periode brengen ons de archieven betreffende Sint-Lieven te Sint-Lievens-Houtem en Sint-Christoffel te Evergem. Voor die laatste plaats is er door een gelukkig toeval een bedevaartregister van 1330-1341 bewaard in het archief van het Kapittel van Doornik. Daarin lezen we dat kanunnik Hendrik Braem, een geboren Gentenaar, vanuit Doornik op 27 september 1330 op bedevaart kwam naar Sint-Christoffel te Evergem.⁸

Kritische bronnen uit de 16de eeuw verhalen echter dat kerken en kapellen vaak in de eerste plaats als entourage dienden voor miraculeuze beelden en relikwieën, waarbij heel de dag kaarsen ontstoken werden en scharen mensen in bewogen vroomheid kwamen knielen en kussen. En het moet gezegd: soms was de vindingrijkheid voor het aantrekken van pelgrims grenzeloos. Deinze verkreeg in 1354 van paus Innocentius vi een aflaat van één jaar en veertig dagen voor vereerders van de *'spunne van Mariën'*, dat was een relikwie met moedermelk van Maria die blijkbaar op miraculeuze wijze in de stad was terechtgekomen. Het succes van het merkwaardige Deinse relik was zo groot, dat er zelfs in Brugge een filiaalbroederschap – een soort fanclub – ontstond, die van op afstand dezelfde aflaat kon verwerven.⁹ In Paulatem werd Sint-Gangulfus gepromoot voor echtelijke moeilijkheden: mannen wier vrouw overspel pleegde kwamen er, in hun trots gekwetst, liefst in het geniep 'tegen kwade wijven' op bedevaart.

De zestiende eeuw

Op de bodem van al die devoties – die soms letterlijk het tabernakel zelf overwoekerden – kon de superstitie welig gedijen. Die verwildering dreigde het geloof in Christus' verlossing te vervagen. De optelvroomheid, de vormvergroving in de beeldenverering, de onkritische mirakelencultus, de jacht op relikwieën en het daarmee soms gepaard gaande plompe bedrog, gaven aanleiding tot vrome verontwaardiging, zoals bijvoorbeeld bleek uit de inhoud van de toneelstukken opgevoerd tijdens het beruchte toneelconcours van Gent in 1539.¹⁰

Sommige ommegangen en bedevaarten hadden toen nog weinig te maken met volksvroomheid. De Duitse humanist en arts Agrippa von

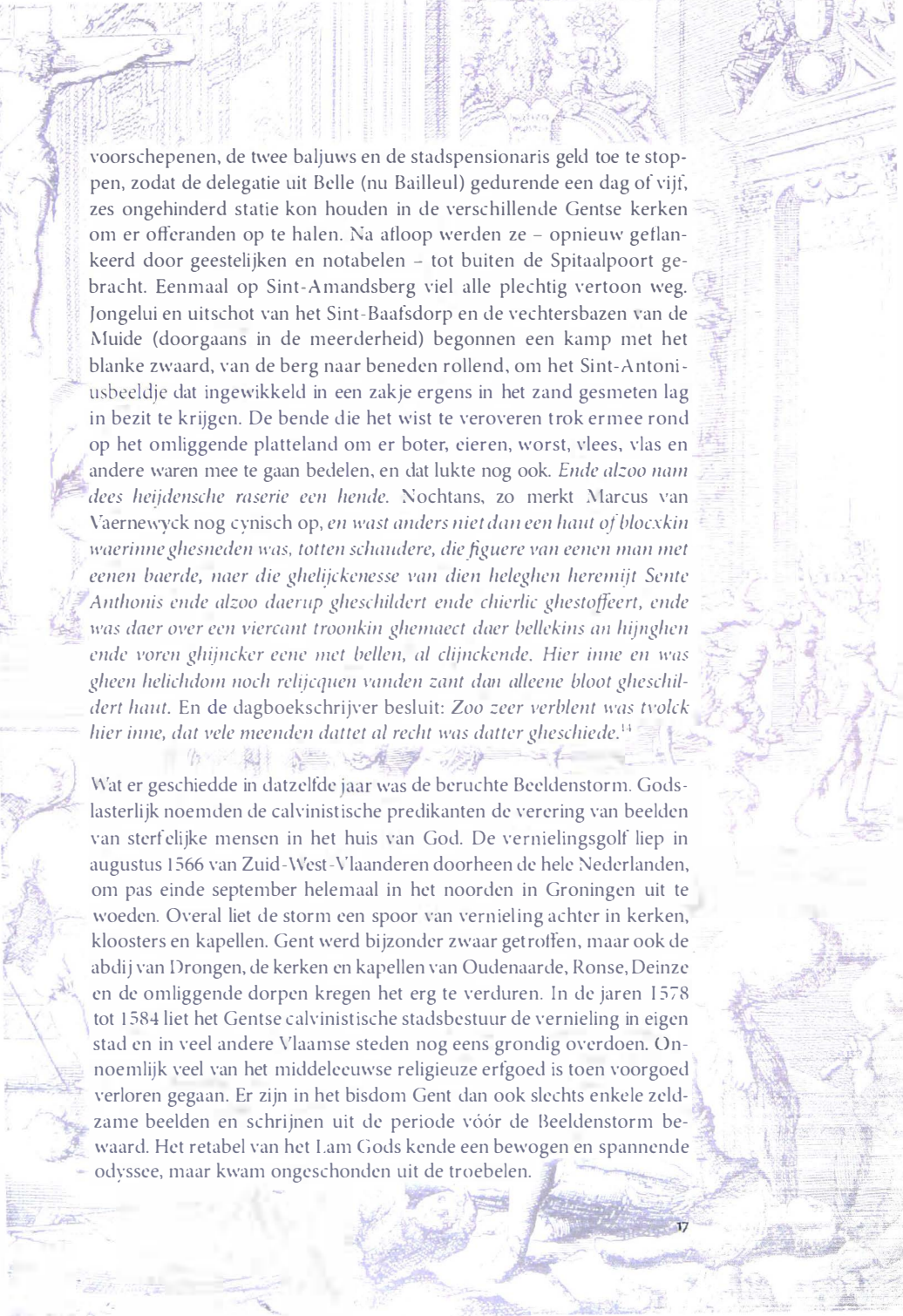

Ommegang met de fiertel van Sint-Joris, tevens jaarmarkt en kermis, voorgesteld op het schilderij 'De Kermis van Sint-Joris' door Pieter Breughel de Jonghere. Landesmuseum Joanneum, Graz. Foto J. Decavele.

Nettesheim verbleef in 1532 in Gent en was er getuige van de Sint-Lievensprocessie. Hij noemde ze *jener tollen Prozession zu Ehren des heiligen Levinus, ihres Patrons, die voll von Schändlichkeiten ist, aber mit Frömmigkeit gar nichts zu tun hat*.¹¹ Dat was ook de reden waarom keizer Karel v er niet meer moest van weten. Na de Gentse opstand van 1539-1540 verbood hij in een bijzonder artikel van zijn *Concessie Caroline* de processie van de 'Sint-Lievenszotten' kort en goed.

Lokale gerechtsambtenaren lieten zich niet onbetuigd. In 1536 trok Pieter vanden Hommelicq in de dorpen van het Land van Aalst rond zogenaamd met het reliekschrijn *de la Sainte-Trinité et de Sainte-Barbe* uit de abdij van de Trinitariërs te Audregnies bij Quiévrain. Volgens de baljuw maakte hij aan de arme boeren veel kletspraatjes en verzinsels wijs, reden waarom hij Pieter wegjaagde met verbod nog ooit met zijn rijve terug te komen in zijn ambtsgebied, op straffe van het uitsteken van een oog. In 1548 verbood de baljuw van Rupelmonde de rondgang in zijn stad met de relikwiekast uit Cornelimünster waarmee de arm van Sint-Cornelius ter verering werd gesteld. Volgens de gerechtsambtenaar kwam er alleen maar *onmanierthede* en *ontstichtinghe* van. Overigens ging het in die tijd snel bergaf met de traditionele devoties. In 1562 vroegen de gildenleden van Sint-Hermes te Ronse, belast met het dragen van het reliekschrijn in de processie, voor het eerst een behoorlijk salaris voor hun werk, aangezien ze niet langer konden rekenen op vrijwillige giften van gelovigen die de processie bijwoonden.¹² Kwamen er in Evergem in het jaar 1500 in totaal nog veertien rondtrekkende fiertels uit alle delen van de Nederlanden de devotie (en de giften) van de plaatselijke bevolking aanwakkeren, dan liep dit aantal vanaf 1547 terug tot vier. Hier ging omstreeks 1565 ook de eens zo bloeiende Christoffeldevotie volledig teloor.¹³

Niet mals was in 1566 de Gentse patriciër Marcus van Vaernewyck, een kritische katholiek, voor de rondgang van de Bellenaars met hun beeld van Sint-Antonius, *daer zij groot ghewin an deden*. Hij doet het verhaal van de aankomst in Gent op de tweede paasdag 1566. Via de heerlijkheid Sint-Pieters kwam de statige stoet rond de *questierders* met het heiligenbeeld op hun schouders de stad binnen. De schepenen van de beide banken, de baljuws van Gent en Sint-Pieters, de proost, de prior en de monniken van de Sint-Pietersabdij, *met haer costelicste cappen*, gingen processiegewijs mee doorheen de straten van Gent. Die zagen aan beide zijden zwart van het volk, van wie enkelen (*sommighe simpel vraukins ende ander persoonen*) neerknielden. Het was de gewoonte aan de beide

voorschepenen, de twee baljuws en de stadspensionaris geld toe te stoppen, zodat de delegatie uit Belle (nu Baillleul) gedurende een dag of vijf, zes ongehinderd statie kon houden in de verschillende Gentse kerken om er offeranden op te halen. Na afloop werden ze – opnieuw geflankeerd door geestelijken en notabelen – tot buiten de Spitaalpoort gebracht. Eenmaal op Sint-Amandsberg viel alle plechtig vertoon weg. Jongelui en uitschot van het Sint-Baafsdoorp en de vechtersbazen van de Muide (doorgaans in de meerderheid) begonnen een kamp met het blanke zwaard, van de berg naar beneden rollend, om het Sint-Antoniusbeeldje dat ingewikkeld in een zakje ergens in het zand gesmeten lag in bezit te krijgen. De bende die het wist te veroveren trok ermee rond op het omliggende platteland om er boter, eieren, worst, vles, vlas en andere waren mee te gaan bedelen, en dat lukte nog ook. *Ende alzoo nam dees heijdensche raserie een hende.* Nochtans, zo merkt Marcus van Vaernewyck nog cynisch op, *en wast anders niet dan een haut of blocxkin waerinne ghesneden was, totten schaudere, die figure van eenen man met eenen baerde, naer die ghelijkenesse van dien helegghen heremijt Sente Anthonis ende alzoo daerup gheschildert ende chierlic ghestoffeert, ende was daer over een viercant troonkin ghemaect daer bellekins an hijngghen ende voren ghijncker eene met bellen, al clijnckende. Hier inne en was gheen helichdom noch relijquen vanden zant dan alleene bloot gheschildert haut.* En de dagboekschrijver besluit: *Zoo zeer verblent was tvolck hier inne, dat vele meenden dattet al recht was datter gheschiede.*¹⁴

Wat er geschiedde in datzelfde jaar was de beruchte Beeldenstorm. Godslasterlijk noemden de calvinistische predikanten de verering van beelden van sterfelijke mensen in het huis van God. De vernielingsgolf liep in augustus 1566 van Zuid-West-Vlaanderen doorheen de hele Nederlanden, om pas einde september helemaal in het noorden in Groningen uit te woeden. Overal liet de storm een spoor van vernieling achter in kerken, kloosters en kapellen. Gent werd bijzonder zwaar getroffen, maar ook de abdij van Drongen, de kerken en kapellen van Oudenaarde, Ronse, Deinze en de omliggende dorpen kregen het erg te verduren. In de jaren 1578 tot 1584 liet het Gentse calvinistische stadsbestuur de vernieling in eigen stad en in veel andere Vlaamse steden nog eens grondig overdoen. Onnoemlijk veel van het middeleeuwse religieuze erfgoed is toen voorgoed verloren gegaan. Er zijn in het bisdom Gent dan ook slechts enkele zeldzame beelden en schrijnen uit de periode vóór de Beeldenstorm bewaard. Het retabel van het Lam Gods kende een bewogen en spannende odyssee, maar kwam ongeschonden uit de troebelen.

De Contra-reformatie

Het Concilie van Trente (1545-1563) bevestigde de oude stelling dat het aanroepen van heiligen een God welgevallig werk is, als men maar beseft dat niet de heiligen maar God het goede doet dat men via de heiligen verwacht. De aflaten werden evenmin afgeschaft. De handel erin werd wel verboden, maar de bijzondere aflaten bleven bestaan, waardoor de bedevaarten hun heilbrengende functie behielden. Door Trente kreeg de voorbeeldfunctie van de heiligen steeds meer gewicht, terwijl de wonderen minder geaccentueerd worden. De heilige werd de gelovigen voorgehouden als een spiegel van deugdzaamheid en als inspiratiebron voor een persoonlijk gelovig leven. Maar deze meer rationele benadering van heiligen door de kerkelijke overheid sloeg helemaal niet aan bij het gelovige volk en er werd in de praktijk nauwelijks getornd aan de traditionele opvattingen. Hoogst erudiete en vrome geleerden haalden alles uit de kast om het rijke universum van martelaren, heiligen, engelen en duivels te beschrijven. Steeds schemerde het beeld door van het kommervolle aardse bestaan als een soort tussenstation, waarna dank zij de tussenkomst van Maria en de heiligen het paradijs als beloning wachtte, en daar zou alles wat men in het leven ontbeerd had overvloedig voorhanden zijn. Vandaag zullen maar weinigen zich nog geroepen voelen om zich door een vloed van vele duizenden pagina's devotieboeken in dat onontwarbare universum te wagen: wie eraan begint moet zich geweldig inspannen om van verveling niet buiten westen te geraken...

Omzeggens onmiddellijk na het herstel van de katholieke eredienst werd de heiligendevotie overal weer opgestart. Antonius Triest heeft dat in zijn bisdom ten zeerste aangemoedigd. Veel relieken waren verloren gegaan, hoewel sommige – al ware het maar onderdelen – tijdens de godsdiensttroebelen tijdig bleken weggestopt of begraven te zijn en nu weer opdoken. Een bekend voorbeeld is de miraculeuze *Sedes Sapientiae*, het beeld van

Onze-Lieve-Vrouw met het Kind Jezus in de kerk van Drongen. Het beeld uit ca. 1160 was afkomstig uit Hulsterloo, een afhankelijkheid van de abdij van Drongen. Het was in juli 1578 door de geuzen in het vuur gegooid, maar zes jaar later bleek het nog ongeschonden bewaard te zijn.¹⁵ Meerbeke kreeg voor zijn relikwie van Sint-Berlindis een pracht van een oplossing aangeboden door Maria Minnaerts, vrouw van de plaatselijke kasteelheer. Schrijn en relieken waren tijdens de troebelen naar Brussel overgebracht, waar ze door de calvinisten waren vernield. In 1589 beweerde de kasteelvrouw nog net op tijd een armbeen van Berlindis te hebben kunnen verstoppen in haar kasteel van Neigem. Weer tevoorschijn gehaald, werd de reliek door de bevoegde kerkelijke overheid snel erkend als authentiek, zodat de devotie onmiddellijk weer van start kon gaan. De opeenvolgende nieuwe Berlindisschrijnen hadden voortaan toepasselijk de vorm van een arm. Van 1700 tot 1900 trok de devotie onverminderd een massa pelgrims aan uit de hele regio. Bij het 1200ste eeuwfeest van Berlindis' dood was de volledige kerkelijke hiërarchie van het land aanwezig, samen met duizenden gelovigen. En nu blijkt...dat de legende van Sint-Berlindis toch misschien op niets meer dan verzinsels berust.¹⁶

In de katholieke herleving te onzent na 1600¹⁷ treft men in de praktijk een pantheon van heiligen aan, die in ruime mate aan de beeldwens en het vereringsverlangen van de gelovigen tegevoetkwam. Net zoals in de middeleeuwen – toen, mede door de invoering van het Rozenkransgebed – bleef de mariale verering centraal staan in het devotieleven:

De 'Sedes Sapientiae', een wonderbaarlijk Mariabeeldje van Hulsterloo, dateert uit de 12de eeuw. Na de vernieling van het bedevaartsoord tijdens de godsdiensttroebelen van de 16de eeuw werd het naar de Drongenhofkapel in Gent overgebracht. Het bevindt zich thans in de Sint-Gerolfkerk van Drongen.

Foto: Copyright IRPA-KIK, Brussel.

als geen ander kon de Moeder Gods bij haar zoon bemiddelen voor de vragende mens, daar waren theologen en gewone gelovigen het over eens. Op initiatief van de jezùieten ontstonden er overal Mariabroederschappen, elk voor een eigen specifieke doelgroep. De vernieuwde perceptie van Maria bracht haar dichter bij het volk, ze werd beter bereikbaar. Eén op de vijf meisjes werd naar haar genoemd, en ook jongens kregen als tweede of derde voornaam de naam Maria, een traditie die tot voor kort nog steeds bestond. De feestdag van Maria Middelaress – ook wel Maria Visitatie genoemd – is 31 mei. Sinds de 18de eeuw is de hele maand mei toegewijd aan de viering van Maria. Die toewijding is ontstaan in Zuid-Europa, waar Maria in deze maand met litanieën en gebeden werd vereerd. Het is dan ook geen toeval dat ook Moederdag in de meimaand valt. Het belangrijkste en oudste Mariafeest is echter Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart of Maria Tenhemelopneming, dat op 15 augustus valt. Doorheen het kerkelijke jaar wordt het leven van Maria op nog heel wat andere dagen herdacht.

Na Maria is Antonius Abt, of Sint-Antonius met zijn varkentje, de meest populaire heilige. Volgens het heiligenverhaal werd de eremiet, die zich in het begin van de 4de eeuw in de Egyptische woestijn had teruggetrokken, door de duivel in de gedaante van een jonge vrouw blootgesteld aan bekoringen, waarna de dame omgetoverd werd tot een varken. Zo is het varken het symbool van de wellust die door Antonius overwonnen werd. Door de eeuwen heen hebben alle belangrijke kunstenaars – van Jeroen Bosch tot Salvador Dalí – wel ergens een werk gewijd aan *De Verzoeking van Sint-Antonius*. Hij is de patroonheilige van een hele reeks ambachten en schuttersgilden, maar wordt vooral aangeroepen

Reliekschrijn van Sint-Antonius Abt in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Herdersem, 17de eeuw.

tegen ziekten van mensen en huisdieren. Vaak wordt tijdens een mis het Sint-Antoniusbrood gezegend, dat dan te eten wordt gegeven aan mens en dier, bijvoorbeeld tijdens een paardenwijding. Een bijzondere devotie tot Sint-Antonius Abt was/is er onder meer in Berchem, Borsbeke, Dikkele, Grimminge, Herdersem, Moerbeke-Waas, Moortsele, Nukerke,

Okegem, Oostwinkel, Serskamp, Uitbergen, Waasmunster, Zarlardinge.

Tijdens de Paardenwijding in Serskamp wordt de relikwie van Sint-Antonius, gevat in een T-vormige houten theca, door de ruiters gekust.

Foto: kermiscomité Boeygem (met dank aan Paul Matthys).

Een volgende geliefde heilige was Sint-Cornelius. Voorgesteld als de heilige paus met de tiara op het hoofd, draagt hij in de ene hand de kruis staf, in de andere de hoorn. Als beschermheilige van het hoornvee kwamen de plattelandsmensen hem vereren in Aalter, Doel, Machelen, Ninove, Schellebelle, Serskamp, Sint-Kornelis-Horebeke.

De volksdevotie bleef zich vooral richten op wonderen en spectaculaire spirituele heldendaden en dit is ook waarvan de getuigen in canonisatieprocessen meestal spreken. Levens van 'nieuwe' heiligen maakten vanaf de 17de eeuw dan ook steeds vaker melding van mystieke fenomenen als stigmatisaties en visioenen en van wonderen. De bekendste is de Heilige Theresia van Avila.

Een bedevaartsoord kon gewoon niet bestaan zonder wonderen of mirakelen. Maar ook bij andere gelegenheden gaven gebedsgenezingen aanleiding tot een enorme volkstoeloop.

De wonderdoener pater Marco d' Aviano te Gent in 1681

Een levendig getuigenis van het rijke roomse leven en van de perceptie van de wereld bij het gelovige volk zijn de gebeurtenissen van juni 1681, toen Gent en de wijde omgeving het toneel waren van nooit eerder geziene devotiejver en een bijna uitzinnig wondergeloof.¹⁸

De aanleiding was het bezoek van de mirakelman Marco d'Aviano, een kapucijnermonnik uit Padua (1631-1699). Diens wonderde gaven hadden al roem gekregen in Venetië, vervolgens in heel Italië en in Beieren. Het werd dus tijd dat een ander goed katholiek land, de Spaanse Nederlanden, ook aan de beurt kwam. Initiatiefnemers waren Charles-Henri en Anne-Elisabeth, prinses van Vaudemont, bewoners van het kasteel van Dilbeek. In mei 1681 kwam de pater naar het Noorden. De Franse koning Lodewijk xiv had zonderling genoeg weinig vertrouwen in de man, reden waarom hij hem in ijltempo van Lyon naar Valenciennes liet voeren, met het strikte verbod onderweg iemand aan te spreken. Op 12 juni arriveerde Marco d'Aviano in Bergen en toog vervolgens naar Edingen, Brussel en Antwerpen, overal enorme menzenzeeën op de been brengend voor zijn zegeningen en wonderbare genezingen.

Op uitnodiging van bisschop Albert de Hornes en de Staten van Vlaanderen kwam de wonderdoener op 25 juni 1681 ook naar Gent. Van al het spectaculaire dat daar gebeurde zijn we goed ingelicht dank zij het uitvoerige relaas van de toenmalige proost van het Sint-Veerlekapittel, Johann Carl Vrints von Trouwenfeldt, afkomstig uit Bremen.

Gezeten in een schitterende karos getrokken door zes paarden, werd Marco d'Aviano geëscorteerd door een erewacht van veertien ruiters die het Gentse stadsbestuur voor de reisweg speciaal naar Brussel had gestuurd. Via Aalst kwam de stoet rond 3 uur aan in Gent om zich onverwijld naar het kapucijnenklooster aan de Brabantdam (waar nu de Protestantse Kerk is) te begeven. Dat was de start van een geweldige golf van devotie en godsdienstige nooddruf in Gent: *De Winckels die sloten ghelijck als van zelfs, ende den Aerbeydts- ende Ambachtsman dacht als aen geen werck, de daeghen om te werken verkeerden in daeghen van Godtvruchtigheyt*. De bisschop liet op 26, 27 en 28 juni alle kerken van de stad dag en nacht openhouden. Overal was er 's avonds lof en zegening met het Heilig Sacrament. In de jezuitenkerk van de Voldersstraat hoorden alle beschikbare paters bijna zonder onderbreking biecht van 3 uur 's ochtends tot na 9 uur 's avonds. In die kerk werden zo'n 115.000 communies uitgereikt. Op zaterdag 28 juni was er een volle aflat te verdienen in de Sint-Baafskathedraal voor wie daar deelnam aan de communie. Volgens voorzichtige ramingen schoven 50.000 gelovigen daar aan, volgens pastoor Roger Nottingham

van de Sint-Niklaaskerk waren het er wel 80.000, die van heinde en ver naar Gent waren afgezakt.

Die massa omstuwde ook de kapucijnenkerk aan de Brabantdam, reden waarom Marco d'Aviano besloot een zegening te doen op het grootste plein van de stad, de Vrijdagmarkt. Hij deed dat niet minder dan vijf keer: op vrijdag 27 en zaterdag 28 juni telkens te 10 en te 3 uur, en na zijn terugkeer uit Brugge nog eens op maandag 30 juni te 11 uur. Eerst hield hij in het Italiaans een vaderlijke vermaning en een oproep tot boete, woorden die door de gardiaan van het Gentse klooster vertaald werden. Vervolgens sprak hij in verhakkeld Frans een akte van berouw uit met gebroken stem, veelvuldig stokkend door zuchten en tranen, zodat *'t steenen hert zoude hebben mogen vermurwen*. Ten slotte zegende hij de aanwezigen. Volgens Nottingham vonden vooral lijdens aan ingewandsbreuken en nieraandoeningen soelaas en ook tal van bezeten werden genezen. Drie grote korven vol met breukbanden werden later naar de kapucijnen gebracht en men zag daar ook een kar volgeladen met krukken en stokken die door kreupelen waren achtergelaten. Het Gentse schepencollege leverde zo'n vijftig certificaten af ten gevolge van onder ede afgelegde getuigenissen van genezing. Bisschop De Hornes gaf aan alle pastoors van zijn bisdom opdracht van elk geval van genezing een apart proces-verbaal te laten opmaken door de plaatselijke wethouders. Een dergelijke akte van het dorpsbestuur van Kanegem is bewaard betreffende de kreupele Lievine de Witte, die tijdens de zegening op de Gentse Vrijdagmarkt haar rechterbeen met enkele centimeters had voelen aangroeien.

Opmerkelijk is wel dat de miraculeuze genezingen ook in die tijd al voorwerp waren van twijfel en verhitte discussies. Uit het feit dat een aantal genezen mensen al na korte tijd in hun ziekte hervielen, meenden sommigen de wonderen te moeten afdoen als één grote volksmisleiding. De kerkelijke censuur, in de persoon van de Leuvense professor Nicolas du Bois, sprak van bewonderenswaardige daden van de Italiaanse pater, maar waarschuwde er nadrukkelijk voor ze als echte mirakels te doen doorgaan.

Eeuwenlang nog is Marco d'Aviano in Gent vereerd als een soort heilige. Prentjes van de kapucijn gingen van hand tot hand en een gelijkend miniatuurbeeldje van de man, gekleed met stukjes stof die men hem van het habijt had gerukt, bevond zich nog in het bezit van de 20ste eeuw in het bezit van de Gentse verzamelaar

Eugène De Volder, samen met een schilderij dat Pieter le Plat van de zegening op de Vrijdagmarkt had gemaakt. Het enorme schilderij was te zien op de Wereldtentoonstelling van Gent in 1913, maar is sindsdien spoorloos. Wel zijn het voorontwerp en de naar het schilderij gemaakte prenten bewaard gebleven.

Pater Marco d'Aviano zou later een beslissende rol gespeeld hebben in de onverwachte overwinning van de christelijke legers op de Turkse Ottomanen die in 1683 Wenen belegerden. In 2003 werd hij door paus Johannes Paulus II zalig verklaard.¹⁹

Pater Marco d'Aviano zegent de gelovigen op de Vrijdagmarkt, 30 juni 1681
Prent naar het schilderij van Pieter le Plat. Gent, Stadsarchief, Atlas Goetgeheuer.

Het oorspronkelijke doek (ongeveer 2 bij 3,5 meter!) was door Le Plat geschilderd in opdracht van het echtpaar Christiaan Heynderycx · Barbe de Meulemeester uit dank voor de genezing van hun twee kinderen. Het gezin is in een mooi familieportret centraal afgebeeld. Van op een rijkversierde tribune zegent Marco d'Aviano de massa. Hij is omringd door drie Gentse ordebroeders, een lid van de stadsmagistraat en hellebaardiers. De kreupelen en zieken links onderaan en de groep van de bezeten vrouw die door twee mannen vastgehouden wordt is geïnspireerd op werken van Rubens. En dan is er de dicht opeengepakte massa, gevat binnen het toen nog homogene en waarlijk schitterende decor van de Vrijdagmarkt, kant Groot Kanon (op de plaats van de statige patriciërs woning staat nu Ons Huis, tot voor kort zetel van de Bond Moyson). Foto: Stadsarchief Gent – De Zwarte Doos.

Processies, bedevaarten en ommegangen

Voor bepaalde noden werd ook op specifieke heiligen een beroep gedaan. Dat was het geval tijdens de pest-epidemieën die vooral tijdens de eerste helft van de 17de eeuw vaak opdoken en veel slachtoffers maakten. Massaal trok men op bedevaart naar de Heilige Rochus, de patroon van de pestzieken omdat hij in Italië in het begin van de 14de eeuw vele pestzieken had genezen door het kruisteken

De Heilige Rochus door Christus aangesteld als patroon van de pestlijders. Schilderij toegeschreven aan Rubens, 1623-1626, in het zuidelijke transept van de Sint-Martinuskerk van Aalst. Foto: Archief dienst Erfgoed.

over hen te maken. Talrijke kapelletjes en kerken werden aan hem toegewijd (onder meer in Herzele, Nieuwerkerken, Oosterzele, Overmere), of er werden broederschappen te zijner ere opgericht, zoals in Deinze in 1688. In de Sint-Martinuskerk van Aalst, waar men een prachtig schilderij van Rubens bezit, kon men een aflaat van 40 dagen verdienen op het feest van Sint-Rochus.

Het zilveren schrijn van Sint-Macharius in de Gentse Sint-Baafskathedraal is een geschenk van de stad Bergen die de relikwie in bruikleen kreeg toen daar in 1616 een pestepidemie woedde. Het is een werk van de zilversmid Hugues de la Vigne.
© Lukas - Art in Flanders VZW (www.lukasweb.be)

In Gent was Sint-Macharius de meest vereerde pestheilige. Sinds 1667 greep hier een luisterrijke Ommegang plaats, die elke eeuw herhaald werd. Een hoogtepunt kende de Ommegang in 1767, toen er een cavalcade uitging van zeventien triomfwagens, vijftienging allegorische wagens en vele duizenden figuranten. Veertien dagen lang waren de Vrijdagmarkt en andere stadspleinen het toneel van scherm- en schutterstoernooien, gemaskerde bals, vuurwerk, theater- en operavoorstellingen in het Nederlands en in het Frans. Een album met vele gravures is van deze luisterrijke evenementen bewaard gebleven. Ook de Ommegang van 1867 is met schitterende ingekleurde prenten gedocumenteerd.

après le dessin de G. A. Zucco

Le Coffre Sainte-Barthe

Illustration de Pierre-Émile

Déroulède

Coffre Sainte-Barthe

1877

Afbeelding uit het album van de Sint-Macharijnsprocessie. 19de eeuw. Archief Bisdom.

In de 19de en de eerste helft van de 20ste eeuw bleven processies en omgangingen aanhoudend uiterst populair. Tot vandaag zijn het vooral de Mariaprocessies die in Vlaanderen een vaste waarde zijn in de meimaand en op 15 augustus.²⁰ Rainer Maria Rilke woonde op Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart 1906 in Gent de Mariaprocessie bij en schreef er *Die Marien-Prozession* over.²¹

De Heilige Maria en Augustus in het Gentse Begijnhof Onze-Lieve-Vrouw van Hoyen omstreeks 1900. Foto: Stadsarchief Gent – De Zwarte Doos.

Uit alle torens stort zich, vloed na vloed,
zwaar-stromende metaal, in zulke mate
als daaronder in de vorm der straten
een blanke dag uit bronsgietsel ontstaan
waar, aan de rand, behamerd of verheven,
is te aanschouwen de aaneen gebonden, bonte stoet
van frele meisjes en van lichte knapen,
en hoe hij golven sloeg en stuwde en droeg,
omlaaggehouden door het ongewisse
gewicht der vaandels en door hindernissen,
onzichtbaar als Gods hand, tot staan gebracht:
en boven, plotseling, haast meegegeven
door 't stijgen der gezwaaide wierookvaten
die vliegen, als geschrokken, alle zeven,
en rukken aan hun zilveren kettingdraden.
De hagen van de kijkers zijn de lijnen
waarlangs dit alles ruist en rolt en op zich houdt:
het komende, het gouden-kristalijnen
der als balkons geheven baldakijnen
met hun behangsels zwijmelend van goud.
En zij herkennen boven al dat witte
gedragen en in Spaans gewaad
het oude beeld dan, met het klein, verhitte
gezichtje, en dat het kindje draagt,
en knielen neer, hoe meer het nadert, nadert -
onder zijn kroon én argeloos én ouder,
en altijd met het houterig gebaar
dat zegent uit het weids geplooid brokaat.
Wanneer het echter aan de neergeknielden,
die schuw naar boven kijken, voorbijgaat,
schijnt het zijn dragers plots gebiedend iets te zeggen,
hoogmoedig en met opgetrokken wenkbrauwbogen, zó kordaat
dat zij niet verderstappen, maar verbaasd gaan overleggen,
eer het dan dralend tóch weer verder gaat.
Zij echter neemt het stappen van die hele stroming
op in zichzelf, en gaat geheel alleen,
op honderd schouders vrouwelijk gedragen,
door 't klokgedonder naar de open dompoort heen.

Bekend is verder de jaarlijkse Heilig-Bloedprocessie in Meigem. In 1724 kwam de parochiekerk daar in het bezit van een relikwie van de bebloede geselkolom. Enige tijd later werd de plaats een bedevaartsoord voor wie genezing wilde bekomen voor allerlei bloedziekten. Ook ontstond er al gauw een ommegang. De devotie in haar huidige vorm gaat terug tot het jaar 1931. De toenmalige pastoor Pypers liet de oude kapelletjes van de ommegang vervangen door vijf houten kruisen die herinneren aan de vijf omstandigheden waarin Christus zijn bloed vergoten heeft. Het initiatief kende zoveel succes, dat reeds in 1933 de houten kruisen vervangen werden door vijf kunstzinnige staties in hardsteen van de hand van beeldhouwer Oscar Sinia uit Gent. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vielen tijdens de beschieting van Meigem vele burgerlijke slachtoffers. Deze gruwelijke gebeurtenissen grepen de bevolking zo sterk aan, dat pastoor Van Zandycke na de oorlog de verering van de relikwie nieuw leven inblies door de organisatie van een processie. In 1945 trok de eerste Heilig-Bloedprocessie door Meigem. Het centrale thema van de boetetocht is het lijden van Christus. Ruim 550 vertolkers geven daaraan elk jaar gestalte in de processie.

De H. Bloedprocessie in Meigem. Foto: Mieke Matthijs, De Pinte.

Oostakker-Lourdes

Sinds het midden van de 19de eeuw kende de Mariaverering in heel de katholieke wereld een spectaculaire opbloei. Die werd in de hand gewerkt door de afkondiging van het dogma van de Onbevleete Ontvangenis in 1854. Vier jaar later zou Onze-Lieve-Vrouw in het Zuid-Franse Lourdes achttien maal verschenen zijn aan de 14-jarige Bernadette Soubirous. Razendsnel ontwikkelde het Pyreneeënstadje zich tot de drukst bezochte Mariabedeplaats ter wereld.

Overal werd het mode 'grotjes van Lourdes' te bouwen. Dat deed in 1870 ook markiezin Marie-Thérèse de Courtebourne in haar kasteeldomein Slotendries te Oostakker. Sinds de officiële inwijding in 1873 waren park en Mariagrot opengesteld voor het gelovige publiek. Al in 1874 waren er volgens onderpastoor Emiel Scheerlinck van Oostakker een tiental wonderbare genezingen. De toeloop van bedevaarders werd dermate groot, dat de markiezin het plan opperde een kapel te bouwen op haar domein. Op raad evenwel van bisschop Henri Bracq besloot ze meteen een hele kerk, een jezuïetenresidentie en het Hôtel de Lourdes op te richten. De eerstesteenlegging van de kerk op 7 april 1875 werd bijgewoond door zo'n 20.000 leden van de broederschappen van de Heilige Franciscus-Xaverius (voorlopers van de Heilig-Hartbonden), afkomstig uit 118 parochies.

Anderhalve maand voordien, op 7 april 1875, was er een mirakel gebeurd. Petrus de Rudder, die al acht jaar met zijn gebroken been sukkelde, kreeg genezing op voorspraak van Maria. De gelovigen wachtten niet op de erkenning van het mirakel door de bisschop om massaal naar 'het Lourdes van het Noorden' op bedevaart te komen. De eerste veertig jaar noteerde men niet minder dan 117 miraculeuze genezingen. In 1905 waren er al 120.000 bezoekers. 1958 was een hoogtepunt, met 140.000 bedevaarders.

Voor het antiklerikale kamp in de stad Gent stond Oostakker-Lourdes van meet af aan symbool voor de uitbouw van de katholieke zuil, waar-

binnen bisschop Bracq de gelovigen 'onbesmet' hun leven wou doen doorlopen. Op de tweede Pinksterdag 1875 waren er bij het Gentse Dampoortstation zware incidenten tussen bedevaarders en een strijdlustige groep liberale jongeren. In de carnavalstoet die op 4 en 10 maart 1878 in Gent uitging werd de maskerade van de *Oostakkerse Onze-Lieve-Vrouw van de Lintworm* uitgebeeld. In volle schoolstrijd ging de liberale pers heftig tekeer tegen de bisschop, 'lasteraar van de stadsscholen, beschermheer van de exploitatie van de grot te Slotendries: een schandaal, een mirakelwinkel vol afgrijselijke bijgelovige praktijken'. Het was een soort tegenzet dat net Oostakker-Lourdes werd uitgebouwd tot een bastion van het katholiek onderwijs in de provincie Oost-Vlaanderen, met het meisjеспensionaat van de Zusters van de Kindsheid Jesu (1887), de beroepsschool Glorieux (1887) en de Normaalschool van de broeders van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes (1888).

De meimaand en de periode rond 15 augustus waren (en zijn nog steeds) de jaarlijkse hoogtepunten voor Oostakker-Lourdes. Een succesnummer bij jongelui was tot voor enige decennia een nachtelijke voettocht naar het bedevaartsoord, soms van wel 50 kilometer ver. In de talrijke houten barakjes langs de Gentstraat kon men kaarsen, paternosters, medailles, ex-voto's, bedevaartvaantjes en allerlei snuisterijen kopen. De belangrijkste souvenirwinkel, het zogenoemde *kaarsenkot*, stond op het domein zelf. En niemand vertrok terug huiswaarts zonder langs het babeluttenkraam te zijn gepasseerd. De Oostakkerse *spekken* in blauw-witte verpakking met daarop de beeltenis van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, waren een begrip in veel katholieke gezinnen van Vlaanderen.

Herinnering aan een bezoek op jeugdige leeftijd aan de Lourdesgrot te Oostakker omstreeks 1926, neergeschreven door Francine Somers.²²

A l'âge de trois ans je souffris affreusement d'une péritonite. Le médecin de famille n'accorda que peu d'espoir à ma guérison. Tante Mouss, ne sachant plus à quel Saint se vouer, voulut croire aux miracles. Elle promit à la Vierge Marie des pèlerinages à la grotte de Lourdes à Oostakker.

Ayant recouvré la santé, je pus l'accompagner à la grotte mystérieuse. L'expédition commençait à la porte d'Anvers - Dampoort en flamand -, dans un véhicule, ancêtre du vicinal. La partie motrice, cubique, en tôle noire, crachait des nuages de suie, traînant derrière elle des wagons en métal et en bois. Les robes blanches

du dimanche en sortaient crasseuses. Peu importait, on arrivait à bon port.

À l'approche du lieu sacré, une allée d'arbres imposait le silence par des panneaux cloués à leurs troncs. Dans une échoppe qui sentait la cire de bougies et le mystère, tante Mouss acheta des cierges. La marchande, pâle et austère, sur le nez des lunettes cerclées de fer, la tête prise dans un passe-montagne de laine grise, manipulait les cierges et la boîte à cigares contenant les pièces de monnaie, les mains gantées de mitaines laissant dépasser des doigts nus et gonflés comme des petits boudins de mortadelle. Étant à l'âge des questions à tout propos, subir l'épreuve du silence était une des rudes épreuves du pèlerinage.

Avant d'entrer dans la grotte reconstituée en ciment, tandis que tante Mouss, agenouillée, remuait les lèvres en fixant la statue de la Vierge qui levait les yeux au ciel vers son fils devenu Dieu, je regardais les petits moineaux se disputant une miette de pain. Une fois dans la grotte, tante Mouss allumait de longs cierges neufs et blancs aux cierges presque consumés qui brûlaient encore faiblement. Très surprise par le spectacle poussiéreux de l'amoncellement de béquilles en bois, de prothèses en cuir, d'ex-voto de jambes, bras, têtes en cire et en métal, de petits cadres contenant des photographies de personnes de tous âges et des mèches de cheveux, je ne voyais que des énigmes qui rendaient encore plus pénible l'épreuve du silence. (...)

Aan hare voeten, heb ik voor U gebeden
À ses pieds, j'ai prié pour vous

Foto: Stadsarchief
Gent – De Zwarte
Doos.

Le chemin du retour était celui du défolement dans la joie, vers la guinguette, le chocolat chaud, le cramiqne et le tour du manège aux chevaux de bois. Nous longions l'allée des échoppes aux jouets, avec les moulinets qui tournaient au vent et les boules de verre pleines d'eau et de paillettes, qui faisaient neiger autour d'une petite Bernadette en pierre.

Et l'ancêtre de l'Orient Express ramenait les pèlerins satisfaits vers la ville de Gand.

In Oost-Vlaanderen zijn er nog 42 andere voor het publiek toegankelijke Lourdesgrotten. Na Oostakker is die van Maldegem-Kleit (1952) de drukst bezochte. In haast elke kerk van het bisdom Gent staat er een beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes.

Mariakapellen

Overtalrijk ook zijn de Mariakapelletjes langs dorps- en veldwegen, hoewel ze er thans vaak ietwat verkommerd bijstaan. Een aantal grote Mariakapellen evenwel, her en der over het Oost-Vlaamse platteland verspreid, is goed onderhouden en kan onverminderd op de belangstelling rekenen van plaatselijke vereerders en van wandelaars.²³ De gemeentebesturen nemen ze op in hun toeristische bezienswaardigheden.

Tot de merkwaardigste Mariakapellen – vaak op unieke sites in open landelijk gebied – behoren die van Merendree (in 1860 opgericht door de Gentse architect Louis Minard ter gelegenheid van zijn huwelijksjubileum); Onze-Lieve-Vrouw ten Beeldeken met fresco's uit 1474 te Herdersem; de Tijlozenkapel van Onze-Lieve-Vrouw van Loretto uit 1674-1675 en de druk bezochte Onze-Lieve-Vrouw ten Wittentak, allebei in Ronse; de barokke Onze-Lieve-Vrouw van Loretto op de Keiberg te Oosterzele; Onze-Lieve-Vrouw ter Muren in Erembodegem uit 1763; de Boskapel van Onze-Lieve-Vrouw van Altijddurende Bijstand te Sinaai (in de streek beter bekend onder de naam Kapel van de Bezekoek),

De Heidekapel te Waasmunster. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

in 1920 gebouwd door een gezamenlijk initiatief van de parochianen van Sinaai, Puivelde en Belsele; de Heidekapel gelegen middenin de Waasmunsterse heide, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën, waar jaarlijks op 25 maart de Heikewipommegang plaatsvindt; Onze-Lieve-Vrouw van Hemelrijk midden in de wandeldreven van De Pinte; Onze-Lieve-Vrouw van Smarten in Hansbeke; de neogotische Loboskapel te Lochristi, teruggaand op een stichting door bisschop Triest uit 1607, omringd door kapelletjes van de Zeven Smarten van Maria.

Een aantal van de bekendste Mariakapellen bekijken we even van naderbij. Niet enkel zijn ze doorgaans nog druk bezocht door bedevaarders, ze zijn vaak gelegen op enige locaties middenin prachtige natuurlandschappen of op heuveltoppen met schitterende vergezichten.

De meest imposante bedevaartkapel van het bisdom Gent is ongetwijfeld de **Gaverlandkapel in Melsele**.²⁴ Haar oorsprong gaat terug op een legende. Ergens in het jaar 1511 vonden landarbeiders 's avonds bij de terugkeer van hun werk een mooi gepolychromeerd Mariabeeldje onder een oude lindeboom. Tot driemaal toe werd het naar de kerk van Melsele gedragen, maar telkens verplaatste het zich vanzelf terug naar de boom in het Gaverland. Het gelovige volk zag dat als een teken dat Maria net daar wilde vereerd worden. Het valt aan te nemen dat er hier een klein wijkkapelletje werd gebouwd. De Gaverlandkapel wordt voor het eerst in 1633 uitdrukkelijk in de bronnen vermeld, en uit dat jaar bestaat er een kopergravure van. Tijdens de Franse overheersing werd ze gesloopt. In 1862 begon men met de bouw van de huidige kapel. Om tegemoet te komen aan de enorme toeloop van bedevaarders, werd ze in 1871 in ruimte nog eens verdubbeld, om uiteindelijk de omvang te krijgen van een heuse kerk in neogotische stijl. In het interieur kwamen onder meer beelden in witte hardsteen en in houtsnijwerk van Jean-Baptiste van Biesbroeck uit Gent. De glasramen sneuvelden op het einde van de Tweede Wereldoorlog door het crashen van een gevechtsvliegtuig en het inslaan van V-bommen. De huidige glasramen zijn van Hendrik Coppejans uit Gent. In 1976 werd hier een oud orgel ingebouwd, afkomstig uit een dorpskerk in het bisdom Taragona in Spanje. Een voormalige mariale omgang rond de kapel uit 1866-1869 – waarvan nog enkele staties bewaard zijn, nu verspreid over de verschillende Melseelse wijken – werd in 1962 vervangen door vijftien beeldengroepen in het aanpalende park. Gehouwen in Franse zandsteen, zijn ze werk van Gerard Thienpont van het bekende kunstatelier Bressers in Gent.

De Gaverlandkapel in Melsele (Beveren).
Archief dienst Erfgoed.
Foto: Ansfried De Vylder.

De neogotische **Kapel Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën** aan de Pontweg in Elversele, gebouwd op initiatief van pastoor Edmond De Block in 1889, heeft het uitzicht van een kleine wijkkerk, met beuk, oksaal en sacristie en een mooi klokkentorentje. Markant zijn de moderne glasramen: het ene stelt Onze-Lieve-Vrouw van de Wegvoor, het andere de Madonna van Smarten. Op 1 mei is er een autowijding, tevens het begin van de jaarlijkse noveen. Rond dit heiligdom werden in een rijk beboomd parkje (linden, naaldbomen, beuken) zeven statiekapelletjes en een Mariagrot gebouwd. De kapelhof is sinds 1 augustus 1986 beschermd als dorpsgezicht.

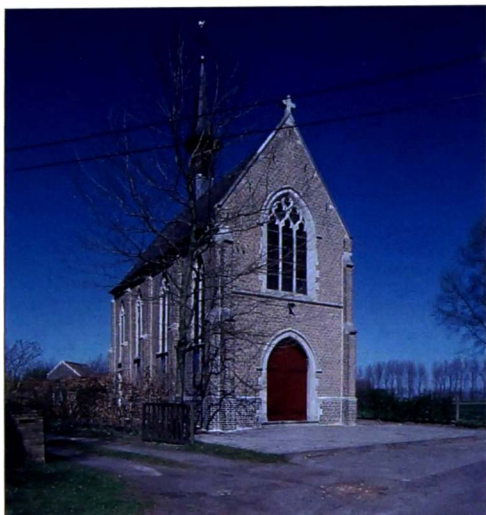
De ruime **Bareldonkkapel** in **Berlare** bij het Donkmeer, op de hoek van het Kapelleplein en de Donklaan, is toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Smarten. Ze moet ten laatste uit de 14de eeuw dateren: er wordt melding gemaakt van een kapel in een document van 1302 in het Rijksarchief te Doornik, en bij opgravingen in 1959 in het koor vond men authentieke vloertegels met typische Vlaamse motieven uit die tijd.

De Bareldonkkapel in Berlare. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

Ze getuigen van de kleurrijke aanblik die de kapel, gebouwd op een bodemverhevenheid in de dreef die van Berlare naar Overmere leidde, toen moet geboden hebben. De huidige witgekalkte kapel is het resultaat van een verbouwing in 1774 in rococostijl (stijl Lodewijk xv). Dat jaartal is aangebracht in de muurankers op de klokgevel. Tot de eerste helft van de 20ste eeuw offerde men hier ijzernen nagels om verlost te worden van bepaalde zweren ('nagelgaten'). Ook Sint-Rochus heeft er een schitterend beeld uit het begin van de 18de eeuw. Jaarlijks is er nog altijd een bedevaart. Achter de kapel bevindt zich de in 1934-1935 opgerichte monumentale calvarieberg met zeven levensgrote beelden en verder zeven kapelletjes langs de beeweg, alle vervaardigd door de Aloïs De Beule (1861-1935). Het borstbeeld van de kunstenaar bevindt zich aan de ingang van de site. De kapel, al sinds 1942 wettelijk beschermd, werd in 2007 grondig gerenoveerd.²⁵

De **Kleemkapel** in **Kaprijke**, toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, is een mooi voorbeeld van landelijke religieuze architectuur in neogotische stijl van 1874 en uitgebreid in dezelfde stijl in 1894. De sobere aankleding met een fraai beschilderd houten altaar, een kruisweg in polychrome reliëfs en heiligenbeelden, werd in 1934 aangevuld met negen glasramen en voorzien van een kleurrijke lambrisering van faiencetegels. De pijlerkapelletjes van de bedevaartommegang van de vijftien mysteries van de Rozenkrans zijn ingeplant in het landschap; zij zijn in 1932 heropgebouwd door het architectenbureau Bressers ter vervanging van de kapelletjes van 1874. Zowel de kapel als de ommegangkapelletjes zijn sinds 2002 als monument beschermd.

De Kleemkapel in Kaprijke. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vyllder.

De **Stoepekapel** in **Ertvelde**, beschermd in 1994, wordt voor het eerst vermeld in 1457. In 1677 en in 1774 werd ze vergroot. In de 19de eeuw werd ze terug vernieuwd. Rondom de bedevaartkapel – omgeven door groen en bomen – bevindt zich een ommegang met vijftien kapelletjes met de mysteries van Onze-Lieve-Vrouw, geschonken na een miraculeuze genezing door Johannes van Kerckvoorde in 1731. In één van de kapelletjes van de kruisweg werd een

obus uit de Eerste Wereldoorlog ingemetseld. Het 18de-eeuwse beschermde orgel werd in 1961 gerestaureerd. De jaarlijkse noveen wordt gehouden vanaf 8 september. Dat zijn tevens de *Stoepedagen*. Regelmatig worden er in de kapel kleine concerten georganiseerd.

De Stoepekapel van Ertvelde (Evergem). Archief dienst Erfgoed. Foto: Jo Bracke.

De Onze-Lieve-Vrouw-Voorspraak-kapel in Knesselare. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

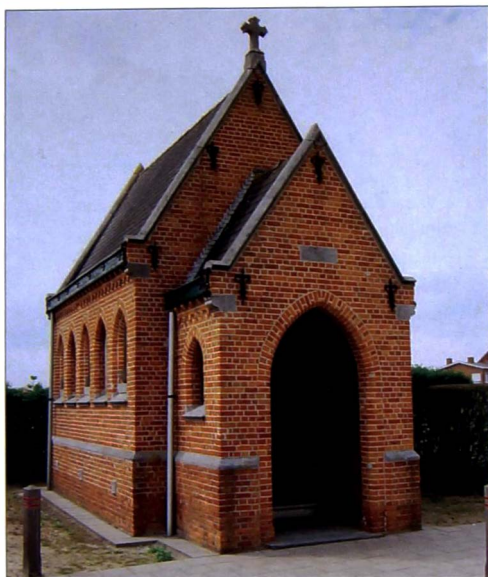

De **Onze-Lieve-Vrouw-Voorspraakkapel** ligt aan de Grote Kapellestraat in **Knesselare**. Nadat een stom en blind jongetje bij een Mariabeeld op deze plaats op een miraculeuze manier genezen werd, kwam er in 1735 een kapel in renaissancestijl, met een houten dakruitertje en een afgeknotte in- en uitgezwentke topgevel. In 1984 werd de kapel beschermd als monument, de omgeving van de kapel als dorpsgezicht. De kapel is recent gerestaureerd.

De **Kapel Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes** is de belangrijkste onder de kapellen van **Hansbeke**. Andere zijn de Sint-Philomenakapel aan de Vaartstraat en de Kapel van Sint-Antonius Abt of Zandekapel aan het kruispunt van de Zandestraat en de Kapellestraat. De neoclassicistische Mariakapel werd

De Onze-Lieve-Vrouw-van-Lourdeskapel in Hansbeke. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

De Sint-Antoniuskapel te Hansbeke.
Foto: Julien Scherpereel, Sacralia vzw, Nevele.

in 1878 opgericht door kasteelheer en burgemeester Frans Gisleen Borluut ter nagedachtenis aan zijn drie overleden kinderen. Zoals veel huizen in Hansbeke, zijn de ramen en de deuren in de wapenkleuren van de adellijke familie de Bousies geschilderd: azuurblauw en zilverwit. De kapel werd als monument beschermd in 1981.

In **Denderwindeke** bevindt zich een 'Wegom'. Het is een ommegang van 1,5 km over een driehoekig parcours, waar op de derde zondag van september langs twaalf veldkapelletjes een processie wordt gehouden ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Weeën, om de cholera-plaag die in 1886 de bevolking van Denderwindeke decimeerde te herdenken.

Voor het ontstaan van de kapel van **Onze-Lieve-Vrouw ten Doorn in Moregem** (Wortegem-Petegem) moet men terug naar de 17de eeuw. Er stond een miraculeus Mariabeeld dat vereerd werd tegen de koorts, maar tijdens de Franse overheersing werd het in 1794 stukgeslagen en werd de kapel grotendeels vernield. Ze werd in 1806 herbouwd door Eugeen van Hoobrouck, heer van Moregem (zijn – nu bouwvallige – kasteel met kasteelpark bevindt zich enkel honderden meter verder), uit dankbaarheid voor de genezing van zijn dochtertje. Zo kwam het ook dat men hier op

Kapel Onze-Lieve-Vrouw ten Doorn in Moregem (Wortegem-Petegem). Archief dienst Erfgoed.
Foto: Jo Bracke.

bedevaart kwam ter genezing van zieke kinderen. Aan de onderste takken van de omringende bomen knoopte men lintjes, strikjes of stukjes kleding vast om de koortsen van de kinderen over te dragen aan de meidoorns. In 1948 werd dit gebruik door de plaatselijke pastoor verboden. Deze laat-classicistische kapel bezit een achtzijdig grondplan. De gevels bestaan uit bak- en zandsteen. Merkwaardig zijn de drie grote rondboogpoorten aan de voorkant. Onder de puntgevel van de façade bevindt zich een nis met Mariabeeld, geflankeerd door de wapenschilden van de adellijke families die deze en de voorgaande kapel lieten bouwen. Op de buitenmuur ziet men nog een 17de eeuwse grafsteen. In het sobere interieur werd het beeld van Maria in 1809 getooid met zilveren kroon en scepter. De jaarlijkse noveen (eerste zaterdag van juli tot en met de tweede zondag daarop) wordt nog steeds door vele bedevaarders bijgewoond. In de kapel worden devotiestukken bewaard. Een *mammoetribbe* hangt er dreigend aan de zoldering. De kapel werd in 1975 beschermd als monument en haar omgeving als landschap.

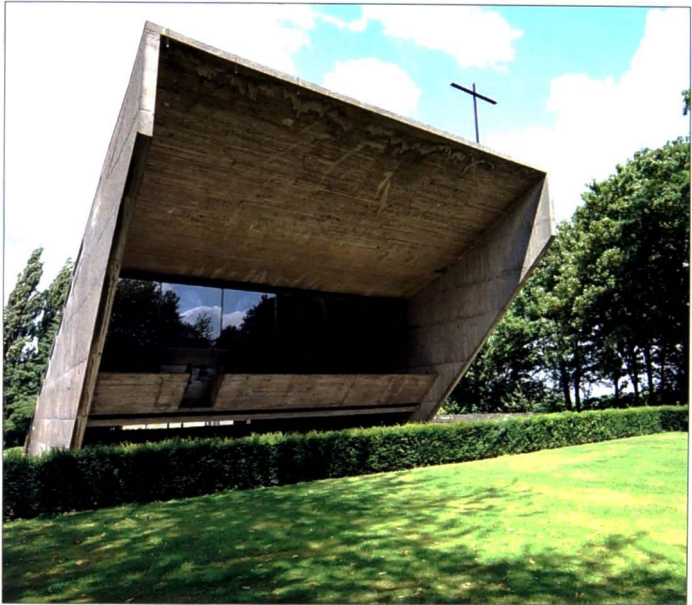
De neobarokke **bedevaartkapel van Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbeke** in **Zottegem** dateert uit 1929. Volgens de legende vonden godvruchtige zielen op het Kouterbaantje dat naar de Deinsbekemeersen loopt in de beek een Onze-Lieve-Vrouwebeeldje. Ze haalden het uit het water en zie, het was niet eens nat! Wat men ook deed, het beeldje kwam spontaan telkens naar deze plek terug: hetzelfde verhaal dat ook al aan de oorsprong van de Gaverlandkapel te Melsele had gelegen. Het was duidelijk, hier wilde Onze-Lieve-Vrouw een kapel. En zo geschiedde. Het echte verhaal blijkt te beginnen in de abdij van Affligem in de 12de eeuw. Toen Sint-Bernardus tijdens zijn bezoek in 1146 daar het stenen Mariabeeld groette, antwoordde het met een heldere, hemelse stem. Tijdens de

Bedevaartkapel Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbeke in Zottegem. Archief dienst Erfgoed.
Foto: Jo Bracke.

godsdienstberoerten werd het beeld kapot gegooid, maar tijdens de herstellingswerken aan de abdij in 1603 vond men de brokstukken terug. Daarvan maakte men een kleinere kopie, en met de rest verschillende kleinere beeldjes. De Zottegemse monnik Adriaan Stevens schonk één van die beeldjes van de Groetende Maria van Afligem aan zijn familie. Een achterneef van de pater, Lucas de Naeyere, liet er in 1717 op Deinsbeke een kapel voor oprichten. De verering van Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbeke kwam in een stroomversnelling toen in 1742 Zottegem met een besmettelijke ziekte, vermoedelijk dysenterie, werd geplaagd. Het beeld werd in processie rondgedragen en men beloofde dit jaarlijks te zullen herhalen. Hier ligt meteen het ontstaan van een tot voor kort in ere gehouden traditie. In 1750 werd naast de oude kapel een ruimer bedehuis gebouwd om de steeds groter wordende groep bedevaarders te kunnen ontvangen. Onder het Franse Bewind werd die kapel verwoest. Het beeldje kwam in de kerk, waar het ter verering op het Onze-Lieve-Vrouwaltaar werd geplaatst. De devotie tot Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbeke kende een hoogtepunt tijdens de cholera-epidemie van 1866; met de opbrengst van de offergaven werd een schitterend processieschrijn gemaakt in verguld koper en zilver. In 1929 werd de huidige kapel gebouwd, waarin het beeld werd teruggeplaatst, en in 1937 werden de staties met de Zeven Weeën van Maria opgericht. Sinds 1976 is de kapel beschermd als monument.

Onze-Lieve-Vrouw
van Kerselare in
Edelare
(Oudenaarde)

Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare in Edelare (Oudenaarde) staat op een unieke locatie op de Edelareberg tussen Oudenaarde en Brakel. Het is een monumentale kapel in ruw beton, in 1966 gebouwd naar de plannen van de architecten Juliaan Lampens en Rutger Langaskens.²⁰ De druk bezochte bedevaartkapel behoort tot de hoogtepunten van de modernistische architectuur in België. Ze vervangt de oorspronkelijke kapel uit 1570, die op 21 februari 1961 volledig in de vlammen was opgegaan. De plek heeft een bijzonder rijke geschiedenis. Al in 1452 hing er in een nis aan een kerselaar op de Edelareberg een houten Mariabeeldje, afkomstig uit de woning van pastoor Rogier van Brakel van Volkegem. Recent onderzoek door het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium bevestigt

dat het een laatgotisch Mechels sculptuurtje betreft, te dateren tussen 1400 en 1440. Een eerste houten kapel uit 1455 werd vervangen door een gebouw in steen, dat op 3 mei 1460 ingewijd werd. Het bedevaartsoord werd zo populair, dat er in 1570 naast de bestaande kapel een grote kapel gebouwd werd. In 1892 werd Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare, gevat in haar zilverschrijn uit 1763 van de Oudenaardse zilversmid Philippe van den Hende, in een grootse plechtigheid gekroond. Naast het smeedijzeren kerselaartje, vermoedelijk uit de 16de eeuw, is het meest curieuze object in de kapel ongetwijfeld de krokodil. Ze verwijst naar de legendarische belevenissen van Judocus de Joigny, baron van Pamele. Die was op weg naar Jeruzalem aangevallen door een krokodil maar had ze op voorspraak van Onze-Lieve-Vrouw van Kerselare overwonnen. Hij bracht het beest mee naar huis en hing het dankbaar op in de kapel...

Langs wandelwegen rond de kapel, met vergezichten over de Vlaamse Ardennen, staan over een afstand van 3 km vijftien arduinen kapelletjes met de mysteries van de Rozenkrans. Kerselare blijft een druk bezochte bedevaartplaats, sinds 1953 eveneens bekend voor de autowijding op Hemelvaartdag, en niet het minst om ... de vele kroegen, eethuizen, het gezellige pleintje met de artisanale suikerbakkerij 'Jan van Gent'.

De top van de **Oudenberg te Geraardsbergen** ligt op 110 m boven het zeeniveau. Vroeger noemde men deze heuvel ook wel eens *de Oude Man*. Van de **Mariakapel** daar is er al sprake in 1294. Volgens de volks-overlevering richtte een Leuvense lakenhandelaar ze op uit dank omdat hij gespaard bleef van de bliksem tijdens een hevig onweer. In 1724 bouwde men een nieuwe Mariakapel, die in 1799, tijdens de Franse Revolutie als zwart goed werd verkocht aan de familie Van Crombrughe. In 1839 schonk Constant Van Crombrughe de kapel aan de door hem gestichte congregatie van de paters jozefieten. In 1849 heerste in de streek een cholera-epidemie en aan het 17de-eeuws Mariabeeld werden toen miraculeuze eigenschappen toegeschreven. Sindsdien stroomden de bedevaartgangers naar de kapel. In 1905 was ze niet alleen bouwvallig, maar ook te klein geworden en trok men een nieuw bedehuis op met een koepeldak. In 1955 installeerde men er een beiaard. Te zien aan de talloze dankplaatjes die er hangen, is het volksgeloof hier nog springlevend. De kapel speelt ook een rol in de krakelingenworp en de tonnekenbrand. Jaarlijks, op de laatste zondag van februari, trekt een folkloristische optocht met circa zevenhonderd figuranten door de straten van Geraardsbergen. De stoet start aan de priorij van Hunnegem en beeldt de geschiedenis uit van de stad. Vanaf het stadhuis sluiten de

De kapel Onze-Lieve-Vrouw van de Oudenberg in Geraardsbergen
Foto: Studio Schrever, Geraardsbergen

plaatselijke gezagdragers aan op het verdere parcours naar de top van de Oudenberg. Eerst bidt men in de kapel een litanie ter ere van Maria en daarna drinken de prominenten een beker rode wijn waarin levende visjes spartelen. Deze visjes zijn grondelingen, karperachtige jongen die pas uit het ei komen. Na deze ceremonie worden krakelingen – ronde, platte broodjes met een gaatje in het midden – naar de omringende menigte gegooid. Een gelukkige onder de omstanders krijgt een gouden krakeling te pakken. 's Avonds wordt op de Oudenberg dan een ton, gevuld met pek en omhuld met stro, in brand gestoken. De vlammen zijn vele kilometer in het ronde zichtbaar; meteen het sein om ook in de omliggende plaatsen vuren te doen opblaaien. Rond het vuur voert men volksdansen uit. Deze vuren symboliseren het verbranden van de winter en het afsmecken van een vruchtbare oogst voor het nieuwe seizoen.

De **Mariakapel** op een beboomd heuveltje in de buurtschap **Bevingen** (Ninove) was ooit de oudste kerk van **Neigem**, daterend uit de 12de eeuw. Tot circa 1650 behield deze kerk haar oorspronkelijke kruisvorm. Later werden beuk, transept en toren gesloopt en bleef alleen het koor bestaan, dat dan in 1790 werd vergroot. De Romaanse constructie kreeg haar huidige uitzicht bij een grondige restauratie in 1932. Bovenaan de kapel prijkt het beeld van de aartsengel Michaël. In de kapel bevindt zich een gepolychromeerd 16de-eeuws beeld van Onze-Lieve-Vrouw. Rondom de kapel staan vijftien niskapelletjes in breuksteen, met de mysteries van de Rozenkrans en zeven kapelletjes waarin de Zeven Weeën worden voorgesteld. In de maand mei is er hier een levendige Mariadevotie. De landelijke bedevaartkapel, bekroond met een sierlijk torentje, is omgeven door zilverberken, beuken en populieren. Gelegen aan de rand van het Neigembos nodigt ze menig natuurliefhebber uit tot een wandeling in de bosrijke omgeving.

De Mariakapel op de wijk Bevingen te Neigem (Ninove)

De **Beukenboomkapel in Voorde** (Ninove) is fraai geïntegreerd in het landschap, met op de achtergrond de Broekbossen rond de Ophembeek. De oorspronkelijke kapel werd in 1661 door Maximiliaan-Frans van der Meere, heer van Voorde, opgericht als dankbetuiging voor de miraculeuze genezing van zijn vrouw. In nood had zij meermaals gebeden bij het Mariabeeldje dat hier aan een boom hing en later een onderkomen kreeg in de kapel. Reeds vanaf de oprichtingsdatum ontstond er hier een druk bijgewoonde bedevaart en vanaf 1688 celebreeerde men er missen. Tijdens de Franse Revolutie werd de kapel gesloten. Het Mariabeeldje

werd verstopt door iemand uit de buurt. In 1804 werd het overgebracht naar de kerk van Voorde. In 1959 werd de Beukenboomkapel gerenoveerd door een arts uit Sint-Lievens-Houtem. In 1975 werd ze beschermd als monument. Rondom het witgekalkte zaalkerkje met half rond koor bevindt zich de omganging van Onze-Lieve-Vrouw van de Zeven Smarten.

De Beukenboomkapel in Voorde (Ninove). Archief dienst Erfgoed.
Foto: Ansfried De Vylder.

Een buitenbeentje is de **Kapel Maria Hulp der Christenen** in de Posthoornstraat in **Machelen**, beter bekend als de **Raveelkapel**. In 1990 werd Roger Raveel om advies gevraagd voor de inrichting, maar uiteindelijk koos de kunstenaar voor het realiseren van een totaalproject, met muurschilderingen, glasramen en een tabernakel. Met zijn eigen specifieke beeldentaal is de kunstenaar erin geslaagd in de bidplaats het dagelijkse leven en een religieuze belevenis in elkaar te doen overvloeien. In een boek dat hij onlangs aan de beschildering wijdde, beschrijft auteur Carlos Alleene die harmonie als *De religie van het leven*.²⁷

Het interieur van de Raveelkapel in Machelen.

Andere populaire kapellen

Een hele reeks kapellen her en der op het platteland verspreid, krijgen onverminderd de aandacht van gelovigen en bezoekers. We sommen voor het bisdom Gent enkele van de bekendste op.

Te Eksaarde staat de **Kruiskapel** of **Verre Kapel**, omgeven door oude rode beuken en aan de rand van een natuurgebied. De eerste Kruiskapel werd in 1319 opgericht als herinnering aan de legende van de twee miraculeuze kruisen die door landbouwer Boudewijn met de Negen Ponden zouden zijn opgedolven op de plaats waar zich thans de gemetselde waterput bevindt. Eén kruis bevindt zich in de kapel, een tweede in de kerk

De Kruiskapel in Eksaarde (Lokeren). Archief dienst Erfgoed.
Foto: Ansfried De Vylder.

De kruisbeeldjes van Eksaarde.

van Eksaarde. Ze zijn sinds 1878 met elkaar verbonden door een 2 km lange ommegang met veertien kapelletjes, die Christus' lijdensweg voorstellen. De realiteit is misschien niet zo miraculeus, maar daarom niet minder opmerkelijk. Men neemt aan dat de twee Jezus-beeldjes in de eerste jaren van de 13de eeuw door de toenmalige heer van Eksaarde, Raes van Gavere, als oorlogsbuit zouden zijn meegebracht van de Vierde Kruistocht naar Constantinopel. Ze hebben immers een heel opvallend detail: de Jezus-figuur heeft de armen niet horizontaal naast zich, maar in een

cirkel met de handen boven het hoofd, wat doet denken aan Byzantijnse invloed. Bisschop Govaart Geeraard van Eersel schonk in de 18de eeuw twee splinters van het Heilig Kruis die op de crucifixen werden aangebracht, waarmee het voorwerp van volksdevotie kerkelijk geofficialiseerd werd. De huidige kapel dateert van 1626 en werd gebouwd op initiatief van Filips Lanchals, heer van Eksaarde, en zijn echtgenote Florentina de Gruutere. Het arduinen wapen van de heer, een zwaan met een lange hals, werd boven de ingang aangebracht. De Kruiskapel is steeds een belangrijke bedevaartplaats geweest. Jaarlijks, op 14 september, begint er een negendaagse begankenis. In 1995 werd de Kruiskapel, met dreef en de ommegangkapelletjes, beschermd als monument en waardevol dorpsgezicht.

De Sint-Antoniuskapel van Waasmunster. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

De Sint-Antoniuskapel in Waasmunster op de Rodendries, het enige gehucht van Waasmunster op de rechteroever van de Durme, heeft een centrale ligging op een driehoekig pleintje. Reeds in de 13de eeuw zou op deze plaats een kapelletje gestaan hebben. Het huidige gebouw dateert uit 1628, maar heeft sindsdien diverse verbouwingen ondergaan. In 2001 werd de kapel beschermd als monument.

Uniek in het bisdom Gent is de **beeweg naar Sint-Amelberga**, patrones van **Temse**. Hij is bekend als de *Wegom*, een voetbedevaart van ca. 23 km

Beeld van de Heilige Amelberga, Vlietpark Temse, in 1964 vervaardigd door beeldhouwer Karel Aubroeck (Temse 1894-1986).

langsheen de grenzen van de vroegere parochie Temse, met negen kapelletjes: acht ter ere van de Heilige Amelberga, aangevuld met één ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën (beschermd als dorpsgezicht in 1981). Volgens de legende stak Amelberga ter hoogte van Temse de Schelde over op de rug van een steur om te ontkomen aan Karel Martel, die met haar wilde huwen. Zij overleed te Temse in 772 en werd begraven in de kerk, die zij volgens de overlevering heeft opgedragen aan Onze-

Lieve-Vrouw. De *Wegom* is Temse's oudste traditie. Zijn wortels gaan wellicht terug tot de 11de eeuw, toen het stoffelijke overschot van de Heilige Amelberga werd overgebracht van Temse naar de Sint-Pietersabdij van Gent. Een archiefbron uit 1323 vermeldt dat de bedevaart toen al sedert onheuglijke tijden plaatsvond. Aan de *Wegom* namen ook muzikanten, goochelaars en potsenmakers deel. Men ging hem niet enkel te voet, maar ook te paard en met de huidkar. De oudste Amelbergakapel is die aan Cauwerburg, waar zich sinds de 14de eeuw de Amelbergaput bevond. De eerste stenen kapel dateerde van 1607, maar verdween tijdens de Franse Revolutie. De huidige kapel in neoclassicistische stijl werd opgericht in 1814. Zij bevat nog het Amelbergabeeld uit de oorspronkelijke kapel. De andere kapellen, in neogotische stijl, dateren uit de periode 1870-1944.

De Sint-Amelbergakapel op Cauwerburg in Temse

In de 19de eeuw was de *Wegom* met zijn duizenden deelnemers één der belangrijkste bedevaarten in Vlaanderen. Na Wereldoorlog II taande de populariteit, met nog één uitschieter in 1956, toen tijdens de opstand in Hongarije achthonderd bedevaarders opdaagden. De *Wegom* georganiseerd door de Sint-Amelbergagilde, vindt driemaal per jaar plaats: op zaterdagnamiddag vóór en de maandag na Pinksteren en op de zaterdagnamiddag voor de laatste zondag van september, steeds met als vertrekpunt het marktplein.

Deze Onze-Lieve-Vrouwekapel maakt deel uit van de *wegom* van Amelberga in Temse. Archief dienst Erfgoed. Foto: Ansfried De Vylder.

Als weinig andere gemeenten van het bisdom hebben Temse en zijn deelgemeenten nog talloze andere interessante kapellen.²⁸ De **Sint-Jozefkapel** aan de Durmeboord in **Tielrode** is de verbouwde middenbeuk van de vroegere parochiekerk, waarvan het koor, de sacristie en de kruisbeuk in 1911 werden gesloopt. Deze oorspronkelijke kerk werd op de site van een bidplaats van de abdij van Lobbes uit de 10de eeuw in 1643 opgetrokken in rococostijl. Binnen trekken de preekstoel, de deur uit de 17de eeuw en de moderne glasramen de aandacht. Op de omringende, voormalige begraafplaats werd in 1882 een ommegang met kappelletjes opgericht (eerst op een houten staak, later vervangen in steen), die de vreugden en smarten van de Heilige Jozef voorstellen. Het is nog steeds een bedevaartsoord dat vooral in de maand maart, de Sint-Jozefmaand, wordt bezocht. Jaarlijks, op de eerste zondag van juli, trekt een stoet van zo'n tweehonderd paarden van de Sint-Elooi kapel doorheen het dorp van Tielrode naar de Sint-Jozefkapel, waar er een paardenzegening met daarna een ommegang plaats heeft. De pastoor draagt er dan een openluchtmis op en de ruiters begroeten er een relikwie van de Heilige Eligius. Dat gebruik is al eeuwen oud.

De Sint-Jozefkapel in Tielrode. Archief dienst Erfgoed.
Foto: Ansfried De Vylder.

De **Sint-Jozefkapel** in **Hamme-Sint-Anna** uit 1709 is een juweeltje van barokkunst. Ze bezit een fronton in Balegemse steen en een zadeldak met klokkentorentje. Meermaals werd de kapel in de loop der tijden door overstromingen van de Durme geteisterd. Volgens een volksverhaal kwam tijdens de Franse Revolutie Jan De Rudder hier met zijn vrouw en kinderen wonen, om de kapel tegen afbraak te behoeden. Zo zou hij de Franse soldaten gesmeekt hebben zijn woning te sparen in ruil voor een kruik jenever. In juni 2009 werd er een houten beeld van Sint-Jozef geplaatst van priester-kunstenaar Omer Gielliet uit Breskens. Bij die gelegenheid publiceerde de Sint-Jozefsgilde van Sint-Anna samen met de Heemkring Osschaert een boek over de driehonderdste verjaardag van de Sint-Jozefkapel.

In **Moerzeke** rust in de moderne **Pius x-kapel**, een werk van de Brugse architect Josef Lantsoght, het stoffelijk overschot van de jong overleden priester Edward Poppe (1890-1924), ooit rector in Moerzeke en onder meer bezieler van de Eucharistische Kruistocht. Edward Poppe werd op 3 oktober 1999 zalig verklaard.

Moerzeke, Pius X-kapel met het graf van priester Poppe

De pittoreske **Sint-Jobkapel** staat langs de Sint-Jobstraat bij Regelsbrugge in Aalst binnen een ommuurd tuintje met linden. De kapel wordt al vermeld in 1429. Na de godsdienstberoerten van de 16de eeuw werd ze heropgebouwd (1658 en 1663) en tijdens de Franse overheersing diende ze enige tijd als schuilkerk. In haar huidige uitzicht dateert ze van 1805. Het meubilair is deels van de 17de eeuw. Kapel en onmiddellijke omgeving zijn beschermd sinds 1975. De laatste restauratie dateert van 1985. Vaak afgebeeld

De Sint-Jobkapel in Aalst. Archief dienst Erfgoed. Foto: Jo Bracke.

op een mestvaalt en overdekt met zweren (hij toont ze nu eens op zijn bloot linker been, elders op zijn rechter been), is Job als oudtestamentische figuur strikt genomen geen heilige. Toch werd hij als dusdanig veelvuldig aangeroepen als trooster bij onheil en tegen besmettelijke ziekten.

De **Sint-Gudulakapel** op het dorpsplein van **Moorsel** werd in 1597 opgetrokken in Meldertse zandsteen, op de plaats waar vóór de godsdienstberoerten al een middeleeuwse kapel had gestaan. Hoewel ze onder de Franse Overheersing als nationaal goed in beslag werd genomen, bleef de kapel bewaard. In 1914 slaagden de Duitsers er niet in om het klokje uit 1820 weg te nemen, wat de vrome auteur van het *Liber Memorialis* aan de bijzondere tussenkomst van de Heilige Gudula toeschreef. Het barokke portiekaltaar met gebroken fronton uit gemarmerd hout werd omstreeks 1660 bekostigd door Lodewijk Cairo, baron van Moorsel, wiens wapenschild erop aangebracht is. Antoon Blanckaert vervaardigde het altaarschilderij, dat de Heilige Gudula met lantaarn voorstelt. Het zilveren kruis dateert uit 1702, de beelden van Christus uit palmhout en van de Heilige Gudula uit lindehout en de tinnen altaarkandelaars zijn uit de 18de eeuw. Aan de muren hangen negen schilderijen van de al eerder vermelde Blanckaert met taferelen uit het leven van de Heilige Gudula, voorzien van archaïsche onderschriften. Gudula zou in 644 geboren zijn in Hofstade-Ham. Dagelijks trok ze vóór dag en dauw te voet door bossen en moerassen om in de kapel van Moorsel te bidden. Tot ze op zekere dag aan de Duivelsput door de duivel besprongen werd, die

haar kaars uitblies. God stuurde echter een engel die haar kaars weer aanstak. In het oude volksgebruik wordt Gudula, steeds afgebeeld met een lantaarn, aangeroepen voor zenuwziekten, aambeien en buikloop bij kinderen. Sinds 1942 is de kapel een beschermd monument.

De Gudulakapel in Moorsel (Aalst).
Archief dienst Erfgoed.
Foto: Ansfried De Vylder.

De Sint-Stefanuska-
pel op het gehucht
Gevergem in
Moorsel (Aalst)

Nog in **Moorsel**, in het landelijke gehucht Gevergem, staat de **Sint-Stefanuskapel**. Men vermoedt dat duizend jaar geleden de plaats van de huidige kapel een villa – of hofkerkje – van de benedictijnenabdij van Lobbes was. Ook de ommuurde begraafplaats die hier vroeger was, doet een verre oorsprong vermoeden. Na de godsdienstberoerten deed de kapel in 1592 dienst als noodkerk. In 1664 werd een nieuwe kapel in baksteen gebouwd en het jaar daarna met leien gedekt. In 1912 werd ze volledig afgebroken. Op dezelfde plaats werd de huidige Stevenkapel opgetrokken. Bij de afbraak werden verscheidene middeleeuwse overblijfselen gevonden, waarvan enkele oude waardevolle voorwerpen bewaard zijn gebleven in de nieuwe neogotische kapel: een beeld van Sint-Stefanus in notelaar uit de 16de eeuw, een eikenhouten altaar in Lodewijk xv-stijl, een schilderij, een klokje van 46 kg uit 1476 met de inscriptie: *maria is minnen naem ghemaect int jaer MCCCCLXXVI*, en een stuk van een grafsteen, vroeger aan de ingang in de vloer, nu in de muur van het portaal.

In **Denderwindeke** vindt men niet enkel de *Wegom* (zie hoger), maar ook de **Sint-Lambertuskapel**. Oppericht in het begin van de 17de eeuw, werd ze enkele keren herbouwd of gerestaureerd, het laatst in 1992 door de familie Cieters-Berlengee van Flierendries. De witgekalkte kapel bezit een leien zadeldak en een slank klokkentorentje. Boven het portaal bevindt zich een nis met daarin een gepolychromeerd beeld van de Heilige Hubertus. Op het altaar in de kapel staat een borstbeeld van de Heilige Lambertus (de bekende patroon van de stad Luik), tussen een Heilig-Hartbeeld, een Onze-Lieve-Vrouw met Kind en een Sint-Antonius. Bij de iets lager gelegen bron in het Lambrechtbos kwamen de bedevaarders hun pijnlijke ogen betten en namen ze wat bronwater mee om het tot heil van de dieren te mengen met veevoeder. Men kwam hier ook beweegen tegen de 'lam-migheid', zowel bij mens als dier, maar vooral bij hoenders en varkens. Bij die bedevaarten werden nogal eigenaardige gebruiken gehanteerd. Zo deed men drie maal de ronde van de kapel, eerst rechtsom en daarna evenveel keren linksom. Ook bij koorts kwam men er bidden. Dan werd een kousenband of een lintje aan een boomtak bij de waterput gebonden en liep men weg in de overtuiging dat de koorts werd achtergelaten op de afgebonden boom. Zo was de Sint-Lambertuskapel eeuwenlang een druk bezocht bedevaartsoord. Thans heeft er op paasmaandag nog een openluchtmis plaats. Een leuke anekdote is dat ergens tussen de beide wereldoorlogen de plaatselijke pastoor een donderpreek hield tegen een 'oord van verderf', namelijk een spiegeltent die opgesteld stond in de buurt van de kapel en waar lokkende dansliedjes werden gespeeld, die door de jeugd liever beluisterd werden dan de Lambertuslitanie.

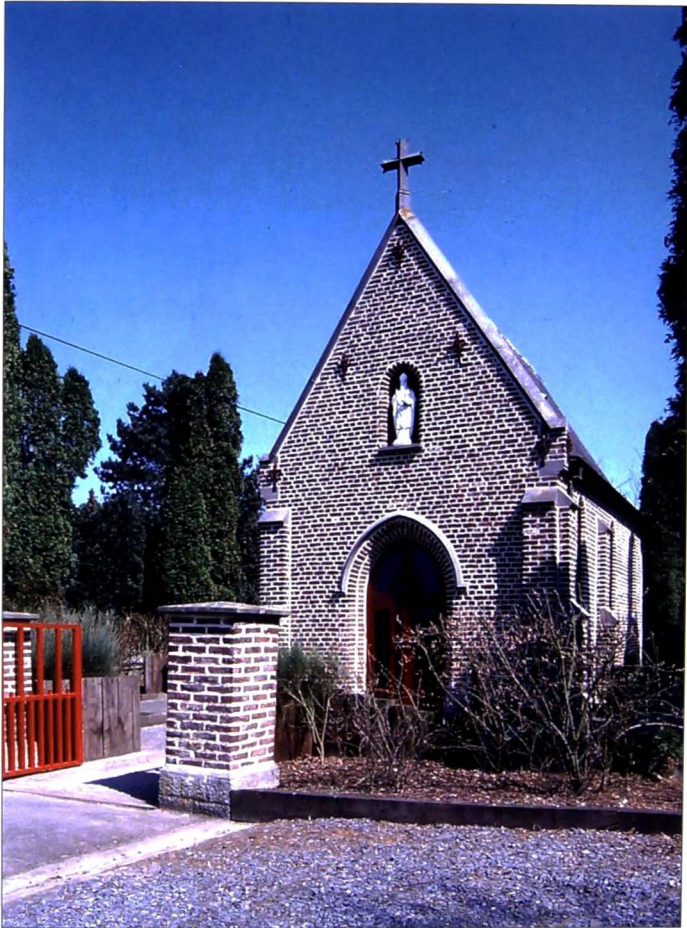
Oosterzele,
Sint-Rochuskapel

In Oosterzele, aan de hoek van de Geraardsbergsesteenweg, staat de **Sint-Rochuskapel**. Al in 1628 zou op deze plaats een kapel hebben bestaan ter ere van de deze heilige. In 1814 werd ze herbouwd. Het Sint-Rochusbeeld is een gepolychromeerd werk uit de 19de eeuw. In 1845, toen de gehele oogst ten gevolge van een aardappelziekte mislukte, namen de dorpsbewoners hun toevlucht tot de Heilige Rochus. Toen de ellende geweken was, schonken ze de heilige een zilveren kroon, staf en pelgrimtas. Hij werd meestal vereerd tegen besmettelijke ziekten en zweren, en door de landbouwers tegen ziekten bij varkens.

De **Sint-Christianakapel** in **Dikkelvenne** staat in de buurtschap Rotse, die tot 1824, toen de verzakkende kerk moest gesloopt worden, nog de eigenlijke dorpskern was. De in 1895 opgerichte neogotische kapel moet herinneren aan de Schotse prinses Christiana, die in het jaar 749 de Schelde zou zijn afgevaren om de oeverbewoners te bekeren en, gekweld door dorst, hier op miraculeuze wijze water liet opborrelen. Volgens de overlevering ontstonden zo de talrijke wateraders en was het bronnen-dorp Dikkelvenne geboren. De Schotse heilige werd aangeroepen door jonggehuwden en door paartjes die kinderloos gebleven waren.

Dikkelvenne
(Gavere), Sint-
Christianakapel

Sint-Livinuskapel,
Sint-Lievens-Hou-
tem. Archief dienst
Erfgoed. Foto:
Ansfried De Vylder.

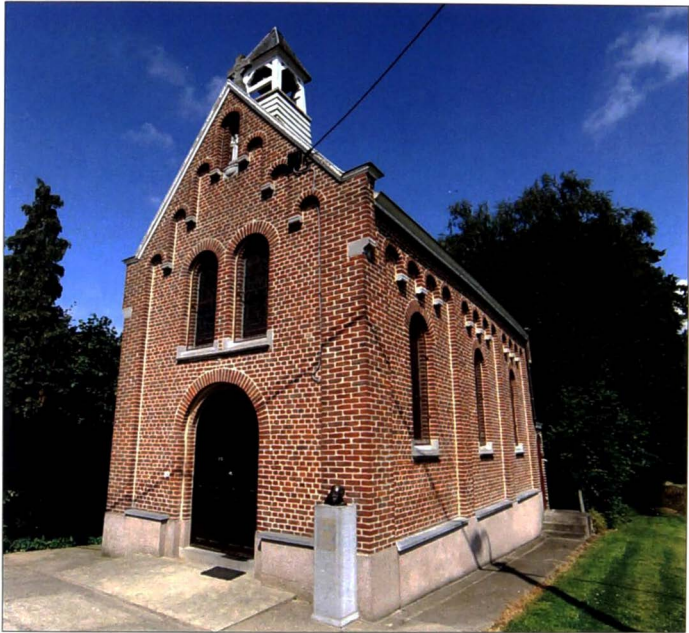
De neogotische **Sint-Livinus**kapel te **Sint-Lievens-Houtem** staat op de Kapellekouter langs de oude trambaan naar Geraardsbergen. Al in het jaar 1500 was er op deze plaats sprake van een kapel bij de *wijborne* (= gewijde bron), waaraan miraculeuze eigenschappen toegeschreven werden: het water zou genezing schenken aan de lijdens van reuma, ischias, hoofdpijn, voet- en handkwalen. In 1702 werd de Sint-Livinuskapel gerestaureerd en vergroot en van hetzelfde jaar dateert het Livinusbeeld in een nis van de kapel. In 1990 werd de kapel opnieuw gerestaureerd en in

1995 werd ze beschermd als monument. Tussen Sint-Lievens-Houtem en Sint-Lievens-Esse strekte zich destijds het Sint-Lievensbaantje uit dat de velden doorkruiste en waarlangs verschillende bidkapelletjes stonden. Volgens de legende werd in de 7de eeuw de Ierse zending Livinus te Esse gruwelijk vermoord, maar toch trok hij voor zijn missie nog verder naar Houtem, waartoe hij zijn afgehakte hoofd onder de arm nam en zijn tocht via Herzele voortzette. Na zijn dood zou men het gebeente van Livinus van Sint-Lievens-Houtem naar Gent hebben overgebracht. Eeuwen later ging men jaarlijks, in de nacht van 28 op 29 juni, in processie met het schrijn van de heilige voor een dag terug naar Houtem. Klokslag middernacht werden dan de Gentse stadspoorten geopend voor de uittocht van de bedevaarders. Vóór de 15de eeuw reden in stoet meer dan 1200 praalwagens mee en nam, indien men de kronieken mag geloven, zo'n derde van de Gentse stadsbevolking deel aan de processie. Maar omdat de bedetocht vaak ontaardde in onstichtelijk vertoon werd de processie, zoals reeds vermeld, door keizer Karel v in 1540 afgeschaft en werd het verboden om de relikwieën van Livinus nog buiten de Gentse stadspoorten te brengen. Ter gelegenheid van de 1.350^{ste} verjaardag van de dood van Livinus werd de tocht in 2007 voor één keer nog eens overgedaan.

De pittoreske **Sint-Margaretakapel in Wijlegem (Zwalm)** staat op een heuveltop tussen Sint-Denijs-Boekel en Sint-Blasius-Boekel, met prachtig uitzicht op het omringende landschap. Oorspronkelijk is ze de parochiekerk van Wijlegem, een domein van de Gentse Sint-Pietersabdij (en tussen 1795 en 1808 eventjes een zelfstandige gemeente). Er wordt al melding van gemaakt in 1108. Achtereenvolgens was ze toegewijd aan Sint-Bartholomeus, Onze-Lieve-Vrouw en eindelijk Sint-Margareta. Aan de voet van de kapel staat een schandpaal. Ze is omgeven door een klein kerkhof en twee grote hoeven. De kapel is in 1975 beschermd als monument.

Sint-Margarethakapel, Wijlegem, Zwalm. Foto: Johan Decavele.

Sint-Antoniuskapel,
Strijpen-Knutsegem

De **Sint-Antoniuskapel te Strijpen-Knutsegem** is in de streek een bekend bedevaartsoord. Op zijn weblog schrijft wandelaar Guy Verhelst daarover het volgende²⁹: 'In het gehucht Knutsegem passeerde ik aan een aantal gebouwen. Het zag er een beetje uit als een klooster of als een retraitehuis. En er lag een grote parking voor. Het was er stil en leeg, maar trok wel mijn aandacht. Een bakstenen kapel is blijkbaar de reden. Ervoor staat een buste van een mijnheer Antonius Maria Haegeman. Die man overleed in 1969 en is stichter van o.m. een gebedsgroep. Hij was ook betrokken bij de Franciscaanse werken. Het graf van deze minderbroeder ligt onder de kapel. Een zeer verzorgd graf. Het is herfst nu, en er ligt niet één blaadje op. De kapel zelf is voor de Heilige Antonius, ook al een franciscaan. De deur is niet op slot. Er branden veel kaarsen in. Ik kan het niet nalaten er zelf ook een te ontsteken. Boven het altaar staat een klein Antoniusbeeld. Het kindje Jezus zit op een boek op de rechterarm van Il Santo, en in zijn linkerarm draagt Antoon de lelie. Een opschrift vermeldt: 'Indien gij mirakelen zoekt, ga tot Sint-Antonius.' De Sint-Antonius hier, is die van Padua. Oudere mensen kennen hem als de patroon van de verloren voorwerpen. Langs beide kanten van de kapel, is een smal paad-

je. Die wegjes leiden naar een trapje naar beneden en komen in een bosje terecht. In het bosje staan witte beeldengroepen. De bovenste afbeelding is van de groep die het verhaal met de ezel weergeeft. De ezel buigt voor de ciborie met de hostie, die Antonius in de handen houdt. De volgende foto is die van iemand die zag hoe het kindje Jezus voor Antonius verscheen. Antonius zit geknield in een kamer, en de huiseigenaar ziet het door het venster. Dit gebeurde in Italië. In CampoSamPiero. Volgens de legende ginder woonde Antonius toen in een boomhut... Er staan achter de kapel nog meer witte beelden. Aan een vijvertje staat het beeld van Antonius die predikte voor de vissen. Ja, geen mens wou naar zijn preken luisteren. Maar zijn gedacht zei hij toch.'

Beeldengroepen
achter
de Sint-Antoniuskapel

Van bij de **Sint-Vincentiuskapel** in **Maarke-Kerkem** heeft men een schitterend uitzicht over het Maarkedal. Het heet dat een van de kruis-tocht teruggekeerde ridder omstreeks 1100 aan de oorsprong van de kapel heeft gestaan. De huidige constructie dateert van 1635 (beuk) en 1765 (koor en portiekaltaar in rococostijl). Het beeld van Sint-Antonius Abt is 16de-eeuws en dat van de Heilige Vincentius 17de-eeuws. Ook de merkwaardige offerblok is 17de-eeuws. Het schilderij *De Heilige Vincentius*

vóór *Onze-Lieve-Vrouw met Kind* is 18de-eeuws. Op een volks schilderij wordt tegen de achtergrond van de bedevaartkapel de Heilige Vincentius afgebeeld: het toont zes taferelen uit zijn leven en de verschillende folterpraktijken die hij in het jaar 304 in Sarragossa en Valencia onderging. Ook de glasramen van pater Colpaert uit 1920 stellen taferelen voor van de marteldood van Sint-Vincentius. De heilige werd aangeroeven tegen maagziekten, buikpijn en krampen. Rond de noveen van Sint-Vincentius worden hier volop geutelingen gebakken. Sinds 1976 is de kapel geklasseerd als monument en de omgeving als waardevol landschap.

Sint-Vincentiuskapel, Maarke-Kerkem

Honderden andere kapellen staan alom langs Oost-Vlaamse wegen. Vele ervan vindt men afgebeeld op een website van KADOC-Leuven <http://kadoc.kuleuven.be/kapelletjes/oost-vlaanderen.php>.

H. Vincentius omringd door zes taferelen uit zijn leven. Schilderij op doek, 19de-eeuws, Sint-Vincentiuskapel, Maarke-Kerkem.

Sinds het Tweede Vaticaan Concilie

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) heeft gevraagd om misbruiken, tekorten of overdrijvingen die her en der in de praktijk van de heiligenverering zouden zijn binnengedrongen, te weren en te verbeteren. In Nederland en Vlaanderen vond men op sommige plaatsen dat de besluiten van het concilie niet ver genoeg gingen. In een aantal kerkgebouwen werden de traditionele, als zoetelijk beschouwde elementen, zoals de heiligenbeelden, verwijderd. Beelden, bidstoelen, knielbanken, altaren, tabernakels, koorhekken, communiebanken, biechtstoelen, vooral uit de periode 1800-1950, werden weggegooid, afgebroken of aan de antiekhandel verkocht. Allerlei neogotisch houtsnij- en beeldhouwwerk werd weggehaald, overschilderd of gedecapeerd. Soms werden polychrome muur- en gewelfschilderingen bedekt onder lagen witkalk. Gebrandschilderde glasramen werden door blank glas of eigentijdse abstracte composities vervangen. Die zogenoemde *Tweede Beeldenstorm* heeft vaak diepe sporen nagelaten.

Daarbij komt dat thans het gebrek aan roepingen sommige kloosters en abdijen desolaat achterlaat, terwijl door de toenemende schaarste aan bedienaars van de credienst de frequentie van de parochiediensten helemaal anders is dan een generatie geleden. De ontkerkelijking, vooral in de steden, maakt dat sommige kerkelijke gebouwen hun oorspronkelijke functie helemaal aan het verliezen zijn. 'Hergebruik van kerken en kapellen' is een thema dat kerkelijke en burgerlijke overheden vandaag danig bezighoudt. Het is een situatie die rampspoedige gevolgen kan hebben voor het lot van het kerkelijke erfgoed. Om die teloorgang te stuiten beantwoordde de oprichting van het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur in de Parkabdij te Heverlee zeker aan een dringende behoefte. Regionaal is er hier tevens een goed werkende Stichting Cultuurpatrimonium Bisdom Gent, die actief bedreigde waardevolle cultuurvoorwerpen opspoort, ze registreert en ervoor zorgt dat ze definitief in

verzekerde bewaring worden gebracht. Kortom, bij de verschuiving van kerks katholicisme naar een sociaal-culturele christenheid in Vlaanderen heeft wel niemand kunnen voorspellen dat de wending zich zo drastisch en zo snel zou voltrekken.

Maar het is zeker niet alom kommer en kwel. Relieken en heiligenbeelden worden in veel kerken en bedevaartsoorden in het bisdom Gent op hun oorspronkelijke plek in ere gehouden, waar nodig gerestaureerd. Ze zijn vaak nog voorwerp van een levendige verering, zoals al bleek uit het overzicht van merkwaardige landelijke kapellen. Bart Van Langenhoven heeft voor Lede, inclusief de deelgemeenten Impe, Oordegem, Smetlede en Wanzele, niet minder dan 45 heiligenbeelden – alle in goede staat van bewaring – gerepertorieerd, en vooral onderstreept hij dat er daar nog steeds een levendige devotie is tot Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën, beter gekend als de Zoete Nood Gods. En er zijn andere voorbeelden.

Het is overigens een wijdverbreide misvatting dat het Tweede Vaticaans Concilie de heiligenverering naar de achtergrond zou hebben verdrongen. Paus Johannes Paulus II heeft tijdens zijn pontificaat (1978 – 2005) meer dan 450 mensen heilig verklaard en meer dan 1300 zaligverklaringen uitgesproken. De komende heiligverklaring op 11 oktober 2009 van Pater Damiaan – door de bevolking uitgeroepen tot de grootste Vlaming aller tijden! – krijgt ongetwijfeld veel weerklank tot ver buiten Tremelo.

De bekering van de Heilige Bavo, schilderij door P.P. Rubens,
Sint-Baafskathedraal, Gent,
© Lukas - Art in Flanders VZW (www.lukasweb.be).

Studie en onderzoek naar authenticiteit

Eerst in Antwerpen, vervolgens in Brussel gingen de Bollandisten (een historisch instituut van de jezuïeten) in de eerste helft van de 17de eeuw de levensbeschrijvingen van heiligen kritisch onderzoeken op hun waarheidsgehalte. Ze wensten vervalsingen te ontmaskeren en de teksten van de heiligenlevens in hun meest betrouwbare vorm uit te geven. Hun werk gaat nog steeds verder. Sinds 1643 hebben de Bollandisten (die vandaag werkzaam zijn in de Koninklijke Bibliotheek Albert 1 in Brussel) al 68 lijvige folianten uitgegeven, geordend volgens de heiligenkalender. Het laatste deel, handelend over de maand december, laat al lang op zich wachten.

Sinds de 19de eeuw is er ook in andere wetenschappelijke milieus veel onderzoek gedaan naar de authenticiteit van relieken. Sommige werden ontmaskerd als pure verzinsels of 'maakwerk', met als enig doel prestige en macht te verweven op de concurrenten en tegelijk de kas te spijzen met de offergaven van bedevaarders.

In de middeleeuwen waren de Sint-Pieters- en de Sint-Baafsabdij te Gent meesters in het vervaardigen of verwerven van fictieve relieken om de gunst van de gelovigen (en hun portemonnee) te winnen. De Sint-Baafsabdij bezat weliswaar de relieken van Sint-Bavo, maar kon toch niet optornen tegen de heiligenschaar die concurrent Sint-Pieters, met de hulp van graaf Arnulf 1, in de wacht wist te slepen. Daarom begon de Sint-Baafsabdij in de 11de eeuw de stoffelijke resten van allerlei, veelal obscure heiligen aan te voeren. Naast Bavo werden vooral Macharius en Livinus enorm populair. Ze werden bevorderd tot de patroonheiligen van de stad en waren

vele eeuwen lang het voorwerp van intense verering door de Gentenaren. De Pieterlingen poogden tevergeefs de authenticiteit van die uit het niets opduikende relieken aan te vechten. Het historisch onderzoek geeft hen nu gelijk: Livinus, Macharius (een bisschop van Antiochië, nu Antakya in Turkije, die in 1012 aan de pest zou gestorven zijn in Gent³⁰), Caphrahildis, Briccius zijn ofwel verzonnen, of moeten op z'n minst met groot wantrouwen worden benaderd.³¹

Zoals reeds vermeld zuiverde het Tweede Vaticaans Concilie de officiële *Calendarium Romanum* (ed. 1969) van historische onjuistheden en uitwassen. Vertrouwde heiligen als Ursula, Niklaas, Barbara, Christoffel zijn geschrapt. De stad Keulen en de zusters ursulinen blijven sindsdien misschien ietwat verweesd achter, maar in het bisdom Gent tevens de Sint-Christoffelkerken van Evergem, Pollare en Scheldewindeke, het Sint-Barbaracollege en noem maar op. Uit respect voor de traditie mogen de afzonderlijke bisdommen evenwel in de diocesane kalender de aloude 'feestdagen' handhaven.

De in Gent zo populaire Sint-Lieven, die zogenoemde Ierse missionaris die in 657 te Sint-Lievens-Esse door ruwe en barbaarse heidenen besprongen werd, de tong werd uitgerukt en het hoofd afgeslagen om nadien te Sint-Lievens-Houtem begraven te worden en rond wie de Gentenaars eeuwenlang uitbundige bedevaart hadden georganiseerd, zou in werkelijkheid dus ontsproten zijn aan een rijke verbeelding. Beide dorpen laten daarom niet na jaarlijks hun Sint-Lievensfeesten te organiseren. En dat is natuurlijk terecht. De tradities voortspruitend uit de eeuwenlange volksdevoties verdienen blijvend respect als teken des tijds, als historisch fenomeen, niet gespeend ook van een flink stuk authentieke folklore. Niemand ook zal het ooit in het hoofd halen nu misprijzend te doen over het onvolprezen schilderij *De marteling van de Heilige Livinus* van Rubens, vervaardigd voor de (thans verdwenen) Sint-Lievenskerk van de Jezuïeten te Gent en nu bewaard in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten te Brussel. Was het maar, samen met *De Beking van Sint-Bavo* van de Sint-Baafskathedraal, in Gent kunnen blijven (of er opnieuw in permanente bruikleen naartoe komen).

Naast de tekstkritiek is er recent een nieuwe onderzoeksmethode geïntroduceerd. Mark Van Strydonck en Mathieu Boudin van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en Anton Ervynck en Marit

De marteling van de heilige Livinus, schilderij door P.P. Rubens, schilderij.
KMSKB, Brussel

Vandenbruaene van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed namen een aantal relieken onder de loep.³² Met hun antropologisch onderzoek proberen ze leeftijd, geslacht, ziektepatronen en mogelijke doodsoorzaak af te lezen aan het skeletmateriaal, om zo uit te maken of die gegevens kloppen met de identiteit en de levensloop van de heilige aan wie het onderzochte reliek wordt toegeschreven. Soms vallen de dateringen verrassend goed samen met de verwachtingen gebaseerd op de historische gegevens. Zo werd het beendermateriaal van Sint-Bavo gedateerd tussen 610 en 650, wat overeenkomt met zijn levensbeschrijving. Het skelet van de Heilige Bavo werd vernietigd tijdens de Beeldenstorm, maar ooit bevond het zich in Frankrijk, toen monniken met het stoffelijk overschot Gent ontvluchtten voor de oprukkende Noormannen. Als dank voor hun veilig onderkomen lieten de monniken bij hun terugkeer naar Gent een stukje bot achter. Na de Beeldenstorm was dit het enige reliek van de heilige. Pas in 1978 werd het door toedoen van Monseigneur De Kesel gerepatrieerd en in een schrijn in de Sint-Baafskathedraal opgebaard. Anderzijds bleek het schrijn van de patroonheiligen van Dendermonde, Hilduardus en Christiana, niet minder dan vijf skeletten te bevatten. Ze stammen weliswaar allemaal uit de vroege middeleeuwen, en zijn dus misschien afkomstig van andere voor de lokale gemeenschap belangrijke personen. De hoeveelheid, de aard en de fragmentatie van de skeletonderdelen maakt het samen met hun spreiding in de tijd alvast onwaarschijnlijk dat het gaat om één of twee originele grafcontexten.

Tot besluit

Een reis door de Vlaamse volksdevotie leidt soms tot bevreemdende, maar vaak ook onverwacht prachtige ontdekkingen. Voor gelovigen die in hun kerk 'thuis zijn' en vertrouwd zijn met de katholieke tradities, is ze een ontmoeting met wat hun al bekend is. Wie geen voeling heeft met het geloof en met de realiteit van het kerkelijke leven met al zijn eeuwenoude zeden en gebruiken, is het een wonderlijke confrontatie met het verrassende, soms bizarre erfgoed van de 'bondieuserie', niet zelden gekenmerkt door overvloedige schoonheid. Het is meegenomen dat de stichters van bedevaartplaatsen en kapellen steevast oog hebben gehad voor inplanting, omgeving, vergezichten: een lust dus voor fietsers en wandelaars die graag de mooiste plekjes van de provincie willen aandoen.

Voetnoten

- 1 Een selectie: L. JONGEN, *Heiligenlevens in Nederland en Vlaanderen*, Amsterdam, 1998; W. FRIJHOFF, *Heiligen, idolen, iconen*, Nijmegen, 1998; A. B. MULDER-BAKKER en M. CARASSO-KOK, *Gouden legenden. Heiligenlevens en heiligenverering in de Nederlanden*, Hilversum, 1997; C. CASPERS, P.J.A. NISSEN en P.G.J.M. RAEDTS, *Heiligen en hun wonderen. Uit de marge van ons erfgoed, van de late middeleeuwen tot heden*, Budel, 2007; J. CLAES, A. CLAES en K. VYNCKE., *Sanctus. Meer dan 500 heiligen herkennen*, Leuven, 2002, 2de druk; J. CLAES, A. CLAES en K. VYNCKE, *Geneesheiligen in de Lage Landen*, Leuven, 2005; J. CLAES, A. CLAES en K. VYNCKE, *Beschermheiligen in de Lage Landen*, Leuven, 2006; J. CLAES, A. CLAES en K. VYNCKE, *Sanctorum: heiligen herkennen*, Leuven, 2007. R. VAN DER LINDEN, *Bedevaartvaantjes. Volksdevotie rond 200 heiligen op 1000 vaantjes*, Brugge, 1986. Het Meertens Instituut te Amsterdam heeft een online databank van meer dan 600 bedevaartplaatsen in Nederland van de 6de eeuw tot heden, met levensbeschrijving van de heiligen, iconografie, attributen: <http://www.meertens.knaw.nl/bedevaart>.
- 2 Zie het uitdagende proefschrift van J. EXALTO, *Gereformeerde heiligen. De religieuze exempeltraditie in vroegmodern Nederland*, Nijmegen, 2005.
- 3 Hierover: P. MOYAERT, *Iconen en beeldverering. Godsdienst als symbolische praktijk*, Amsterdam, 2007.
- 4 Heel die gang van zaken wordt helder beschreven door B. MEYNS, 'Een grafelijke stichting van seculiere kanunniken', in: J. DECAVELE, J. DE MAEYER, P. QUAGHEBEUR en P. TRIO (eds.), *De Oude Abdij van Drongen*, Drongen-Leuven, 2006, p. 21-26.
- 5 P. TRIO, *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late middeleeuwen*, Leuven, 1993.
- 6 M. VERDEGEM, *Geschiedenis van de Corneliusbedevaart*, Machelen, 1982.
- 7 In de reeks *Kleine Cultuurgidsen van de Provincie Oost-Vlaanderen* is recent aan beide cryptes een studie gewijd: J. VAN DAMME, *Sint-Hermes. Van Rome tot Ronse*, Gent, 2000; L. VANDENABEELE, *Jeruzalem in de crypte*, Gent, 2007.

- 8 A. DE VOS, 'De Christoffelsdevotie te Evergem', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 1(1949), p. 59-71.
- 9 P. TRIO, 'Kerk en religie in de middeleeuwen', in: *Geschiedenis van Deinze*, dl. 1, Deinze, 2003, p. 260-261.
- 10 J. DECAVELE, *De dageraad van de Reformatie in Vlaanderen*, dl. 1, Brussel, 1975, p. 197-201.
- 11 R. FONCKE, 'Het oordeel van een 16de-eeuwse Duitser over de St.-Lievensprocessie van Gent', in: *Oostvlaamse Zanten*, 30(1955), p. 161-163.
- 12 J. DECAVELE, 'Kerk en geloofsbeleving in Vlaanderen onder druk aan de vooravond van de Reformatietijd', in: *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 146 (2009), p. 3-92.
- 13 J. DECAVELE, 'Parochiaal en godsdienstig leven', in: *Geschiedenis van Evergem*, Evergem, 1994, p. 331-333.
- 14 F. VANDERHAEGHEN (ed.), *Marcus van Vaernewyck. Van die beoorlicke tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568*, dl. 1, Gent, 1873, p. 63-65.
- 15 L. SCHEPENS, 'Hulsterloo en zijn wonderdadig Mariabeeld', in: *Dietsche Warande en Belfort*, 24 (1924), p. 271-286, 362-380.
- 16 D. VAN DE PERRE en L. ROBYNS, *De Sint-Pieters- en Sint-Berlindiskerk te Meerbeke*, Gent, 2006, p. 16-27.
- 17 Zie hierover M. THERRY, 'Lekenvroomheid en godsdienstige mentaliteit', in: M. CLOET (red.), *Het Bisdom Gent 1559-1991*, Gent, 1991, p. 195-207; M. CLOET, 'Volksvroomheid', in: P. JANSSENS (red.), *België in de 17de eeuw. De Spaanse Nederlanden en het prinsbisdom Luik*, II, Gent, 2006, p. 42-48.
- 18 J. DECAVELE, 'Wonderbaarlijke gebeurtenissen op de Vrijdagmarkt', in: *Toerisme in Oost-Vlaanderen*, 33 (1984), p. 26-30.
- 19 De auteurs van diens meest recente biografie zijn onwetend over Marco's bezoek aan de Spaanse Nederlanden in 1681. B. A. DA CARMIGNANO DI BRENTA en V. RENIER, *Beato Marco D'Aviano*, Padua, 2003.
- 20 C. DECKERS, *Maria door Vlaanderen gedragen*, Wilrijk, 2009.
- 21 In: *Neue Gedichte*, 1907, vertaling Jozef de Belder, opgenomen in de reeks 'Fragmenten' van de website www.literair.gent.be.
- 22 Uitgegeven door N. VERSCHOORE, *Francine Somers, Ma chère ville de Gand*, Gent, 2009.
- 23 Met dank aan Walter Berwouts die, als geroutineerde wandelaar sinds vele decennia, ons opmerkzaam maakte op enkele van de mooiste kapellen op het Oost-Vlaamse platteland. Ook Ingrid Robyn bezorgde ons een lijst van interessante kapellen.

- 24 R. WEEMAES, *Melsele onder de schuts van Onze Lieve Vrouw. Parochiekerk en Gaverlandkapel*, Beveren, 1981. De Gaverlandkapel werd in 2003 als monument beschermd.
- 25 Ter gelegenheid van de renovatie publiceerde R. De Troeyer de brochure *Geschiedenis van de Bareltonkkapel*, Berlare, 2007.
- 26 Eerlang verschijnt er een monografie over Juliaan Lampens van de hand van Angelique Campens, Joseph Grima, Francis Strauven, met foto's van Jan Kempnaers, waarin de bedevaartkapel uitvoerig aan bod komt. Zie in afwachting de catalogus van de tentoonstelling *Juliaan Lampens* (curator Angelique Campens) in de Witte Zaal in Gent, februari 2009. De beschermingsprocedure is in 2008 opgestart.
- 27 De kapel is enkel open voor groepsbezoeken, te reserveren op tel. 09-386.27.25.
- 28 Zie de bijzonder goed verzorgde website http://www.temse.be/toerisme_kunsthistorie.html#kapellen.
- 29 <http://gwy.skynetblogs.be/archive-month/2008-11>.
- 30 Nergens in de literatuur wordt er melding gemaakt van de pest in onze contreien in die periode. De pest, ook 'de Zwarte Dood' genoemd, is een gesel die pas in het midden van de 14de eeuw West-Europa teisterde. Zie W.P. BLOCKMANS, 'The social and economic effects of plague in the Low Countries 1349-1500', in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 58 (1980), p. 833-863; E. THOEN, 'Nawoord: Pest in de Nederlanden', in: N.E. CANTOR, *Hoe de pest de wereld veranderde*, Leuven, 2003.
- 31 A. DE WACHTER, 'Bij het traditionele Eeuwfeest van Sint-Lieven in 1957', in: *Collectanea Mechliniensia*, XL1 (1956), p. 324-339; M. CARASSO-KOK, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen: heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen*, Leiden, 1981, p. 54-59; G. DECLERCQ, 'Heiligen, lekenabten en hervormers. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs tijdens de Eerste Middeleeuwen (7de-12de eeuw)', in: G. DECLERCQ (red.), *Ganda en Blandinium. De Gentse abdijen van Sint-Pieters en Sint-Baafs*, Gent, 1997, p. 37-38.
- 32 M. VAN STRYDONCK, A. ERVYNCK, M. VANDENBRUAENE, M. BOUDIN, *Relieken, echt of vals?*, Leuven, 2006.

Herkomst van de illustraties

Archief dienst Erfgoed, Provinciebestuur, Gent

p. 9, 10, 25, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 48, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 62

Decavele Johan, Merelbeke

p. 15, 21, 63

Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Brussel

p. 8, 19

Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Brussel

p. 73

Lukas-Art in Flanders, Gent

p. 12, 13, 26, 70

Matthijs Mieke, De Pinte

p. 30

Moerman Freddy, dienst Communicatie, Provinciebestuur, Gent

p. 20, 27, 44, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67

Scherpereel Julien, Sacralia vzw, Nevele

p. 41

Stadsarchief – De Zwarte Doos, Gent

p. 24, 28, 33

Studio Schrever, Geraardsbergen

p. 46

Colofon

Uitgegeven in opdracht van de deputatie van
de provincie Oost-Vlaanderen

A. Denys, gouverneur-voorzitter
A. Vercamer, M. De Buck, P. Hertog, J. Dauwe, H.
Bruggeman, E. Couckuyt, gedeputeerden
A. De Smet, provinciegriffier

Dienst Erfgoed
Beleidsverantwoordelijke: Jozef Dauwe, gedeputeerde
Supervisie: Andrea De Kegel
Algemene leiding: Anthony Demey
Coördinatie: Martine Pieteraerens
Fotografie: Freddy Moerman, Dienst Communicatie
(tenzij anders vermeld)
Grafische vormgeving: Karakters, Gent
Druk: Erasmus-Euroset, Wetteren
Wettelijk depot: D/2009/1933/3
ISBN-nummer: 9789074311670

Deze kleine cultuurgids kwam tot stand ter gelegenheid van de 450ste
verjaardag van de oprichting van het bisdom Gent.

Heiligen betekenen ziel en zaligheid. Dat was bij ons al sinds de middeleeuwen zo, al kwamen er op de duur zoveel uitwassen, dat de calvinisten er niets meer moesten van weten. Maar de drang naar symbolen en rituelen was bij veel mensen zo groot, dat na 1600 de katholieken er weer gretig naar hunkerden: de heiligen, met Maria op kop, als voorsprekers bij God. Zegezingen en mirakelgeloof waren (en zijn) niet meer weg te denken uit de volksdevotie. Op het platteland werden talrijke bedevaartkapellen (her)opgericht. Ze staan doorgaans op unieke locaties, op de top van een heuvel met brede vergezichten, in een enig natuurlandschap, bij een rivier of waterbronnen. Ook voor wie niet hoog oploopt met de 'bondieuserie', betekenen ze dus ziel en zaligheid. Ze geven immers de kans om, wandelend of fietsend door de mooiste plekjes van Oost-Vlaanderen, bewondering op te brengen voor waardevol cultureel erfgoed en voor al wat leeft en groeit in de natuur.